

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Nepilna laika klātienes studijas

Profesionālā bakalaura studiju programma

“Pirmsskolas un sākumskolas izglītības skolotājs”

INESE RADVILAVIČA

Savstarpējās mijiedarbības veicināšana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Asoc. profesore

Akadēmiskais amats

Dr.psych.

Zinātniskais/
akadēmiskais grāds

Valentīna

Romenkova

Vārds, uzvārds

Paraksts

CĒSIS 2020

Anotācija

Bakalaura darbs izstrādāts par tēmu “Savstarpējās mijiedarbības veicināšana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem”.

Mūsdienu straujā tehnoloģiju attīstības laikmetā tēma ir aktuāla un svarīga, it īpaši, kad tiešo sadarbību (komunikāciju, saskarsmi) nomaina tehnoloģiju kontakti. Pirmsskolas vecums ir tas posms, kad tehnoloģijas vēl nav ieņēmušas svarīgāko lomu savstarpējā sadarbībā. Tāpēc pirmsskolas vecums ir nozīmīgākais posms bērnu savstarpējo attiecību attīstībā.

Pētījuma mērķis ir pētīt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu savstarpējās mijiedarbības attīstības iespējas dienas ritā.

Darbs sastāv no divām daļām: teorētiskās un empīriskās. Teorētiskajā daļā tiek analizēta psiholoģiskā un pedagoģiskā literatūra par mijiedarbību un tās prasmju un iemaņu pilnveidošanas iespējām vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Darba empīriskajā daļā tiek veikts praktisks pētījums, kurā izmantotas metodes – pedagoģiskā novērošana un pedagoga praktiskais darbs. Empīriskajā daļā tiek aprakstīta metodoloģijas izstrāde, pētāmās grupas raksturojums, pētījuma norises apraksts un rezultātu analīze.

Pētījumā piedalījās 22 bērni vecumā no 6 – 7 gadiem. Mijiedarbības iemaņu attīstības līmeņa noteikšanai tika izvēlēti vairāki uzdevumi un izstrādāti kritēriji mijiedarbības attīstības līmeņa novērtēšanai. Pētījuma gaitā tika konstatēta bērnu savstarpējās mijiedarbības uzlabošanās. Mijiedarbības attīstības rādītāji tika paaugstināti.

Pēc pētījuma rezultātiem, var secināt, ka hipotēze apstiprinājās – vecākā pirmsskolas vecuma bērnu savstarpējās mijiedarbības attīstība būs sekmīgāka, ja pedagoģiskajā procesā tiks izmantots pāru vai mazo grupu darbs.

Atslēgas vārdi: mijiedarbība, sadarbība, darbs pāros, darbs grupās.

Diplomdarba apjoms: 53 lpp, 9 tabulas, 13 attēli, 6 pielikumi, 73 literatūras avoti.

Annotation

The Bachelor's thesis has been developed on “Promoting interaction between children of the older pre-school age”.

In today's rapid era of technological development, the theme is topical and important, particularly when direct cooperation (communication and social interaction) is replaced by technology contacts.

Pre-school age is the stage where technology has not yet taken a key role in mutual cooperation. This is why pre-school age is the most important step in the development of child-to-child relations.

The aim of the study is to explore opportunities for the development of child-to-child interaction between older preschool-age children on a daily basis.

The work consists of two parts: theoretical and empirical. The theoretical part analyses psychological and pedagogical literature on interaction skills-building opportunities for older preschool children.

The empirical part of the work carries out a practical study using methods such as pedagogical observation and practical work of the educator. The empirical section describes the development of the methodology, the nature of the research group, the description of the study's progress, and the analysis of the results.

The study involved 22 children aged 6-7. A number of tasks were selected to determine the level of development of interaction skills and the criteria for assessing the level of development of interaction were developed. The study identified improvements in child-to-child interaction. Interaction development rates were increased.

According to the results of the study, the hypothesis of the thesis has been confirmed - the development of interpersonal interaction between older children of pre-school age will be more successful if the pedagogical process uses the work of couples or small groups.

Keywords: interaction, collaboration, pairing work, working in groups.

Volume of diploma: 53 pp, 9 tables, 13 pictures, 6 annexes, 73 sources of literature.

Saturs

Ievads.....	5
1. Pedagogu un psihologu teoriju analīze pētāmās problēmas aspektā.....	7
1.1. Mijiedarbības raksturojums.....	7
1.2. Savstarpējās mijiedarbības prasmju veidošanās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.....	13
1.2.1. Ģimene kā bērna mijiedarbības prasmju veidotāja.....	20
1.2.2. Pedagoģs kā bērna mijiedarbības prasmju veidotājs.....	24
2. Mijiedarbības prasmju veicināšana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem. Empīriskais pētījums.....	29
2.1. Pētījuma metodoloģijas izstrāde.....	29
2.2. Grupas raksturojums pētījuma sākumā.....	32
2.3. Empīriskā pētījuma norises apraksts.....	39
2.4. Rezultātu salīdzinošā analīze.....	45
Secinājumi.....	53
Literatūras un avotu saraksts.....	54
Pielikumi.....	58

Ievads

Ikviens cilvēks ir unikāla, neatkārtojama būtne, kas jau no mazotnes apgūst kontaktu sistēmas procesus, kas dzīvo, mācās, strādā, respektīvi, eksistē citu cilvēku vidū. Mūsdienu globāli mainīgajos apstākļos, cilvēkiem ir jā mācās visu mūžu, lai spētu pielāgoties un dzīvot pasaulē, kurā eksistē dažādas kultūras, tautības, atšķirīgi cilvēku uzskati. Labākā pieeja saliedēšanā un arī dažādu problēmu risināšanā ir mijiedarbības veicināšana starp cilvēkiem ar dažādām prasmēm, pieredzi un perspektīvām.

Mijiedarbības prasmju apgūšana un attīstīšana ir ļoti nepieciešama un sarežģīta prasme bērna kā personības veidošanā un socializācijā. Mūsdienu bērns jārosina uz pašizziņas, pašvadības prasmju apguvi, saskarsmes kultūras veidošanu, kas nepieciešama sadarbības un līdzdarbības prasmju apguvē. Rotaļas ar vienaudžiem, darbs pāros vai mazās grupās ir viens no svarīgiem sociālo prasmju veidotājiem pirmsskolas vecumā.

Par svarīgāko tiek uzskatīta sociālā mijiedarbība, jo tās procesa laikā notiek ne tikai dažādu sociālo prasmju un iemaņu apgūšana, bet arī zināšanu nodošana no paaudzes paaudzē. Sociālo mijiedarbību bērns apgūst gan ģimenē, gan izglītības iestādē. Fiziskā vide atstāj ietekmi uz bērnu tagadnē un nākotnē. Ģimene, kultūra, tradīcijas, sociālās normas ietekmē indivīda kā pilnvērtīga sabiedrības locekļa veidošanos.

Mūsdienu digitalizācijas laikmetā tiešā kontakta mijiedarbības prasmes komunikācijā un saskarsmē ar līdzcilvēkiem zūd. Tāpēc pieaugušajam (pedagogam, vecākam) ir ļoti nozīmīga loma tās veicināt un attīstīt ne tikai pedagoģiskajā procesā, bet arī ikdienas dzīvē, lai bērni attīstītu, pilnveidotu, arī apgūtu savstarpējās mijiedarbības prasmes. Pieaugušā pacietībai, empātijai, atbalstam, drošības sajūtas radīšanai ir neatsverama nozīme bērna socializācijas procesā un mijiedarbības iemaņu apguvē. Pieaugušais pirmsskolas vecumposmā ir paraugs un atbalsts. Pirmsskolas vecumā bērns atdarina pieaugušo, līdz ar to arī sadarbības prasmes mācās no pieaugušā – no vecāka ģimenē, no pedagoga izglītības iestādē u.t.t.

Autore uzskata, ka darba temats ir aktuāls, it sevišķi laikmetā, kad cilvēku savstarpējās attiecībās ienāk virtuālie kontakti, kas atsvešina cilvēkus no tiešā kontakta un rada problemātisku tiešo jeb dzīvo saskarsmi. Jāpiebilst, ka sadarbība (mijiedarbība) kā viena no caurviju prasmēm ir minēta arī jaunajā kompetenču izglītības pieejā, kas paredz mērķtiecīgu mācīšanos vienam no otra, apzināšanos, ka paša emocijas, uzskati un vērtības ietekmē attiecības ar citiem.

Pirmsskolā sadarbības prasmes bērns apgūst, darbojoties kopā ar pieaugušo, mācoties cieņpilnu attiecību veidošanas ieradumus, mācību un sadzīvīgu situāciju risināšanu kopā ar vienaudžiem.

Pētījuma objekts: pedagoģiskais process pirmsskolā

Pētījuma priekšmets: vecākā pirmsskolas vecuma bērnu mijiedarbības attīstības līdzekļi

Bakalaura darba mērķis: pētīt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu savstarpējās mijiedarbības attīstības iespējas dienas ritā

Hipotēze: vecākā pirmsskolas vecuma bērnu savstarpējās mijiedarbības attīstība būs sekmīgāka, ja pedagoģiskajā procesā tiks izmantots pāru un mazo grupu darbs.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku atziņas par mijiedarbību.
2. Raksturot vecākā pirmsskolas vecuma bērnu savstarpējās mijiedarbības veidošanos un attīstību, izzinot pieaugušo (pedagogu, vecāku) ietekmi tajā.
3. Praktiski izpētīt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu savstarpējās mijiedarbības attīstību, strādājot pāros vai mazās grupās.
4. Analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma metodes:

1. Teorētiskā – pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze.
2. Empīriskā – novērošana, pārrunas, pedagoģiskā darbība.
3. Pētījuma datu matemātiskā apstrāde un analīze.

Pētījuma bāze: Vecpiebalgas novada X pirmsskolas izglītības iestādes 22 vecākā pirmsskolas vecuma bērni.

1. Pedagogu un psihologu teoriju analīze pētāmās problēmas aspektā

1.1. Mijiedarbības raksturojums

Jēdziens *mijiedarbība* filozofijā skaidrots kā dažādu priekšmetu norišu vai parādību savstarpējā iedarbība, nosacītība, stāvokļa maiņas, pārejas, kāda priekšmeta ietekme uz citu priekšmetu rašanos. Mijiedarbība raksturo visu, kas notiek esamībā.

Pedagoģijā *mijiedarbība* definēta kā esamības priekšmetu, parādību, procesu savstarpēja iedarbība, to nosacītība, stāvokļu maiņas un pārejas procesu savstarpēja atkarība. Personu savstarpējā iedarbība, kas rada noteiktu attiecību modeli un pārmaiņas šo personu mērķos, motīvos, attieksmēs, rīcībā.

Psiholoģijas vārdnīcā sadarbība tiek minēta kā cilvēku *mijiedarbība*, kurā notiek apvienošanās, izvirzot kopīgu mērķi vai savstarpējās darbības saskaņošanu.

Jebkura *mijiedarbība* ir vismaz divpusējs process. Pedagoģijā un psiholoģijā cilvēku var uzskatīt par šī procesa subjektu. Savstarpēji mijiedarbojoties jeb sadarbojoties, cilvēki viens otram ir izziņas avots, līdzeklis savas un otra pieredzes, zināšanu, motivācijas un vērtību bagātināšanā.

Sociālās psiholoģijas aspektā psihologs un pedagogs A.Vorobjovs *mijiedarbību* pēta kā vienu no saskarsmes trīs pusēm: komunikatīvā (informācijas nodošana no cilvēka cilvēkam ar dažādu zīmju sistēmas palīdzību), perceptīvā (uztvere, citu cilvēku izzināšana un novērtēšana, uztverot viņu ārējās pazīmes, salīdzinot tās ar personības iekšējo saturu un uzvedību) un interaktīvā (angl. *interaction* - mijiedarbība) saskarsme. Tā izpaužas cilvēku kopdarbības organizācijā, kas apvieno grupas pūles kopīgam uzdevumam un mērķim (Vorobjovs, 2002).

Pedagoģijas habilitētā doktore, ekonomikas doktore un Latvijas Universitātes profesore R. Garleja definē *mijattiecības* kā starppersonu, starpgrupu attiecības, saskarsmes raksturojumu, ko vērtē ar *mijiedarbības* procesa rezultātu pārmaiņām attieksmē. Profesore izdala trīs mijattiecību veidus:

- Sabiedriskās jeb publiskās attiecības, kuru pamatā ir sociālais statuss, sociālā loma, pārvaldīšanas mehānisms un organizācija. Šo attiecību veida mērķis ir attīstīt abpusēju izpratni un gribu mijattiecībās, veidojot un uzturot savstarpēju izpratni starp sabiedrības locekļiem, ietekmējot sabiedrisko domu vēlamā virzienā.

- Starppersonu attiecības veidojas starp konkrētām personām, kuru mērķis ir otra cilvēka vēlmju, vajadzību, uzskatu izziņošana un izpaušana.
- Vienpusējas pazīšanas mijattiecībās mijiedarbojas cilvēks un informācijas nesējs, sabiedrības viedoklis un kognitīvā darbība (Garleja, 2006).

Mijiedarbības sistēma paredz iesaistīto pušu savstarpēji vienotu rīcību, kam raksturīga cikliska atkarība, jo tās rezultātā viena subjekta rīcība vienlaikus kļūst par iemeslu citu subjektu rīcībām. Saskarsmē ar līdzcilvēkiem, nepārtraukti notiek mijiedarbība, kurai raksturīgas dažādas formas (Фролов, 2010).

Sociālās psiholoģijas vēsturē ir bijuši vairāki mēģinājumi strukturēt savstarpējo *mijiedarbību*. Savstarpējās mijiedarbības pamatā ir sociālās rīcības teorija, kas fokusējas uz indivīdu kā subjektu, no kura darbības ir atkarīga starppersonu mijiedarbība. Amerikas sociologa T. Pārsona sociālās rīcības teorijas pamatā ir starppersonu attiecības. Savstarpējās mijiedarbības elementi T. Pārsona teorijā ir:

- darītājs (subjekts);
- “otrs” (objekts, uz kuru vērsta subjekta darbība);
- organizētās mijiedarbības normas jeb kritēriji;
- katram mijiedarbības dalībniekam raksturīgās vērtības;
- situācija, kurā notiek mijiedarbības organizācija.

T. Pārsona mijiedarbības struktūrā subjekts savu rīcību fokusē uz savām vajadzībām. Saistībā ar objektu viņš ir vērotāja, gaidītāja pozīcijā, kad, cenšoties sasniegt savu mērķi, ņem vērā otra iespējamās reakcijas (Андреева, 2000).

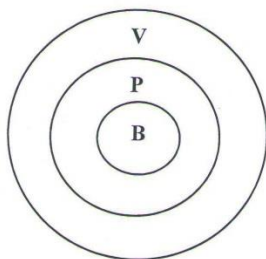
Noteiktās attīstības stadijās jeb līmeņos *mijiedarbību* struktūrē poļu sociologs Jans Ščepanskis (*Jan Szczepanski*). Sociālās uzvedības pamatā ir sociālā saikne, kurai raksturīga secīga realizācija jeb pēctecība līmeņu attīstībā: fiziskais kontakts (piemēram, attālums, telpas apgaismojums, blakustrokšņi, fiziskais komforts u.c.), psihiskais kontakts (abpusēja interese), sociālais kontakts (kopīga darbība), mijiedarbība (pastāvīgu darbību īstenošana ar mērķi izraisīt partnera atbilstošu reakciju), sociālās attiecības (savstarpēji saistītas darbības). Šajā mijiedarbības iedalījuma struktūrā telpiskais un psihiskais kontakts darbojas kā individuālās mijiedarbības priekšnoteikums, savukārt, sociālais kontakts ir balstīts uz kopīgās mijiedarbības īstenošanu (Щепаньский, 1969).

Transaktīvās analīzes teorijas - *mijiedarbība* kā viena partnera pozīcijas nodošana otram – pamatlicējs, amerikāņu psihiatrs E. Berne savstarpējo mijiedarbību aplūko no 3 Ego jeb “Es” stāvokļiem, kuri mijiedarbībā izpaužas kā noteiktas pozīcijas (sk. 1. attēlu):

- Vecāka (V) pozīcija jeb vecāka “Es” stāvoklis – šajā stāvoklī esošie cilvēki ir ļoti emocionāli, kategoriski, autoritatīvi, ar pārākuma apziņu, arī ar aizbildniecības un

aizsardzības funkciju izpausmēm. Mijiedarbībā tas var izpausties kā pašpārliecinātība, agresija, pielāgošanās no augšas.

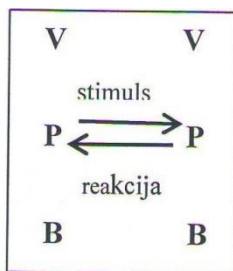
- Pieaugušā (P) pozīcija jeb pieaugušā “Es” stāvoklis – dominējošais ir prāts, loģiska, saprātīga un argumentēta lietu uztvere, racionālisms, spēja risināt problēmas, prasme būt paškritiskam un objektīvi sevi novērtēt. Mijiedarbībā tam raksturīga pielāgošanās.
- Bērna (B) pozīcija jeb bērna “Es” stāvoklis – raksturīga cilvēkam kopš agras bērnības un koncentrē sevī gan stiprās (atbrīvotība, dzīvesprieks, zinātkāre u.c.), gan vājās (bailīgums, bezpalīdzība, nesavaldība u.c.) puses. Mijiedarbībā ir nepārliecināts, ar vēlmi pakļauties, attiecībās raksturīga pielāgošanās no augšas.

1.attēls. “Es” stāvokļi mijiedarbībā

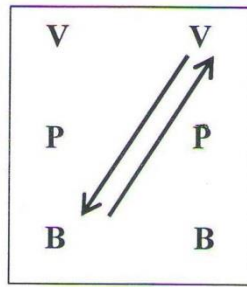
Pēc E. Bernes pētījumiem, mijiedarbība efektīva ir tikai tad, ja “transakcijas” sakrīt, piemēram, ja partneris vērsas pie otra no pieaugušā pozīcijas, tad otrs atbild no tās pašas pozīcijas. Pretējā gadījumā iespējama neefektīva, traucējoša mijiedarbība. Respektīvi, izturēšanos nosaka izturēšanās. Šīs mijiedarbības galvenais pamatprincips – no katra uzvedības ir atkarīga partneru uzvedība un, esot attiecībās ar citiem cilvēkiem, katrs mijiedarbības dalībnieks, atrodoties vienā no minētajiem stāvokļiem, spēj pāriet otrā pozīcijā. Respektīvi, “Es” stāvoklis ietekmē cilvēka mijiedarbības pozīcijas. E. Berne uzskata, ka mijattiecībās divi cilvēki var piedalīties sešās dažādu pozīciju variācijās. Izšķir 3 transakciju (savstarpējo attiecību stāvokļu) veidus:

1. Komplementārās jeb savstarpēji papildinošās transakcijas (sk. 2. attēlu) – pieaugušo pozīciju mijiedarbība, kas balstīta uz partneru savstarpēju saprašanos un saskaņu.

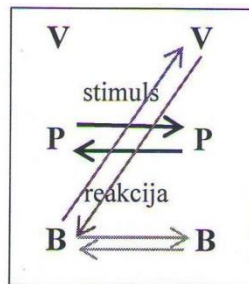
2. attēls. Komplementārā transakcija

2. Krustojošās transakcijas (sk. 3. attēlu) – liecina par konfliktsituācijas veidošanos, jo reakcija nāk no cita “Ego” stāvokļa, nevis no tā, pie kura vērsas.

3. attēls. Krustojošā transakcija

3. Slēptās transakcijas (sk. 4. attēlu) ietver sevī gan atklātu, gan slēptu informāciju ar mērķi radīt sabiedrībai pieņemamu izturēšanos vai rīcību. Vissarežģītākā mijiedarbība, jo var ietvert visas trīs transakcijas. Slēptai transakcijai pastāv divi līmeņi – ārējais sociālais un verbāli izteiktais un slēptais, ko parasti izsaka ar neverbāliem līdzekļiem.

4. attēls. Slēptā transakcija

Saskaņā ar transakcijas analīzes teoriju, veiksmīgu sadarbību raksturo paralēlās attiecības (sk. 2. attēlu), bet krusteniskās un slēptās attiecības (sk. 3. un 4. attēlu) rada mijiedarbības traucējumus. Mijattiecībās jāņem vērā partnera statuss, personības īpatnības, situācija, laiks, materiālie resursi. Mijiedarbībā svarīgs nosacījums ir cieņa pret kontaktpersonu, pret sevi un uzvedības kultūra (Garleja, 2006, Dubkēvičs, 2006, Vorobjovs, 1996, Андреева, Добрович, 2000).

Galvenais mijiedarbībā ir tas, ka tā sastāv no divvirzienu vēstījumiem un ietekmes, no darbības un reakcijas, kas maina un attīsta savstarpējās attiecības. Mijiedarbības mērķis ir panākt izmaiņas situācijā, otrā cilvēkā vai mainīt kaut ko sevī pašā.

Sociologi izdala divus mijiedarbības tipus: sadarbību un sacensību jeb konkurenci. Lai arī konkurence ir nepieņemama uzvedība konfliktos, savu vēlmju panākšana, arī nelietišķums un konflikta personiskums (aizvainojumi), tomēr arī tā ir nepieciešama mijiedarbībā kā prasme aizstāvēt savu pamatoto viedokli un spēja apzināties savu pašvērtību. Sadarbība kā kopdarbības pamats dažādos projektos, uzdevumos, tiek uzskatīta par optimālu uzvedību, kurai raksturīga abpusēju interešu ievērošana un vienprātības jeb konsensa sasniegšana (Dubkēvičs, 2006).

Interaktivitāte nozīmē apzinātu, mērķtiecīgu un aktīvu iesaistīto pušu *mijiedarbību*, kad mācību vai darba procesā katrs un visi kopā skolēni aktīvi līdzdarbojas un savstarpēji mijiedarbojas, kā arī skolotāja mijiedarbību ar katru un visu skolēnu grupu kopā. Interaktīvās mācīšanās laikā izglītojamie attīsta produktīvas sadarbības iemaņas, spēju ieklausīties un izprast citu cilvēku viedokļus, prasmi izmantot savu pieredzi un apgūt jaunu, pašizglītošanās prasmes, patstāvīgas domāšanas un vērtēšanas iemaņas (Birziņa, 2006).

Viena no nozīmīgākajām interaktīvajām mācīšanās strātējīgām ir kooperatīvā mācīšanās jeb mācīšanās sadarbojoties grupās. Tā sekmīgi tiek īstenota, ja ir ievēroti pieci pamatprincipi, kas ir savstarpēji saistīti viens ar otru:

1. *Pozitīva savstarpējā atkarība*. Kopēja mērķa sasniegšana vieno visus grupas dalībniekus.
2. *Individuāla atbildība*. Mērķa sasniegšana ir katra grupas dalībnieka atbildība
3. *Tieša saskarsme*. Grupas darbā piedalās neliels dalībnieku skaits (2 – 6 cilvēki), kas atrodas tiešā saskarsmē, lai varētu komunicēt viens ar otru, netraucējot citām grupām.
4. *Sociālo prasmju apguve*. Sadarbības prasmes: kopīga vietas lietošana, kopīga materiālu izmantošana, cita ideju uzklauššana un pieņemšana, savu ideju izskaidrošana, savstarpējā uzticēšanās, pozitīva, pieklājīga attieksme, konfliktu risināšana u.c.
5. *Vērtēšana*. Tiek vērtēti gan mācību rezultāti (akadēmiskās zināšanas, katra dalībnieka individuālie sasniegumi), gan process un sociālās prasmes (grupas darba process un devums kopējā uzdevuma veikšanā). Vērtēšanā iesaistās paši grupas dalībnieki (Miķelsone, 1998).

Mijattiecības veidojas un pastāv mikrovidē un makrovidē, lielās grupās un mazās grupās. Mijiedarbība ir daudzveidīga. I. Garleja ir izdalījusi 4 mijiedarbības veidus, balstoties uz konkrēto situāciju (Garleja, 2006, 111.-113.). Darba autore tos ir apvienojusi tabulā (sk. 1. tabulu).

1. tabula. Mijiedarbības veidi

1. Mijiedarbības veidi pēc vēlamības vai nevēlamības			
<u>Nepieciešamā jeb obligātā mijiedarbība</u> – kopīgā darbība bez tās nav iespējama.	<u>Vēlamā mijiedarbība</u> – kopīgo darbību un tās rezultātus sekmē konkrēti personīgie kontakti.	<u>Neitrālā mijiedarbība</u> – kopīgu darbību neietekmējoši (ne sekmē, ne kavē) personīgie	<u>Nevēlamā mijiedarbība</u> – kopīgas darbības mērķu sasniegšanu traucējoši kontakti.

		kontakti.			
2. Mijiedarbības veidi pēc tajā esošo subjektu statusa					
<u>Vertikālā mijiedarbība</u> - mijiedarbība notiek starp dažādu statusu subjektiem.		<u>Horizontālā mijiedarbība</u> – mijiedarbība notiek starp vienāda statusa subjektiem.			
3. Mijiedarbības veidi pēc normativitātes pakāpes					
<u>Oficiāla, lietišķa mijiedarbība</u> kontaktēšanās, ievērojot iepriekš noteiktas normas.		<u>Neoficiālā mijiedarbība</u> – to regulē vispārcilvēciskās normas.			
4. Mijiedarbības veidi pēc mērķiem					
<u>Sociāli rituālā mijiedarbība</u> – attiecību uzturēšana, cieņas, uzmanības izrādīšana.	<u>Izziņas mijiedarbība</u> – jaunas informācijas iegūšana.	<u>Ekspresīvā mijiedarbība</u> – emociju un jūtu izpausme.	<u>Pamudinošā mijiedarbība</u> – vēlme, nolūks kaut ko gūt no partnera.	<u>Pārlicinošā mijiedarbība</u> – mērķis mainīt partnera viedokli.	<u>Konfliktus regulējošā mijiedarbība</u> – konfliktu atrisināšana un attiecību noregulēšana.

Latviešu pedagogijā *mijiedarbību* aplūko no dažādiem aspektiem un virzieniem:

- mijiedarbība kā pedagoģiskais un audzināšanas process;
- mijiedarbība kā izglītojamā pozitīvā pašizjūta pedagoģiskajā saskarsmē skolā;
- mijiedarbība kā izglītojamā personības identitātes veidošanās un pedagoga paškonceptija;
- veseluma pieeja 5 – 7 gadus vecu bērnu audzināšanā (Dubkēvičs, 2006).

Latviešu pedagogijas profesores A. Špona un D. Lieģeniece mijiedarbību aplūko, saistībā ar pedagoģisko un audzināšanas procesu, kurā ietverta plānotā pedagoģiskā darbība un izglītojamā pašattīstošā reakcija un rīcība, kas var būt gan variatīva, gan individuāla. Špona A. mijiedarbību nosauc par divu vai vairāku sistēmu un to komponentu ierobežojošu vienības izpausmi, kas dod jaunu kvalitāti, salīdzinot ar katru atsevišķu sistēmu vai tās komponentu. Audzināšanas procesā mijiedarbība notiek starp audzinātāju un audzēkni, tā kolektīvu. Mijiedarbība kā savstarpēja uztveršana, vērtēšana, ietekmēšanās var notikt tad, ja izglītojamais pieņem pedagoga izvirzītos uzdevumus, līdzekļus darbības veikšanai (Špona, 2006, Lieģeniece, 1999).

Mijiedarbību kā savstarpēju mācīšanas un mācīšanās izziņas procesu pēta arī latviešu pedagogs I. Maslo Viņa akcentē, ka starp mācību subjektiem notiek savstarpēja ietekme, informācijas, ideju un uzvedības normu apmaiņa (Maslo, 1995).

Iepriekš minētās pedagoģes secina, ka mijiedarbības rezultāts ir subjektu savstarpēja ietekme (uzskatu, vērtējumu pārveidošana, attieksmes izmaiņas) un savstarpēja sapratne (vienotība par kopīgiem mērķiem, motīviem, uzskatiem). Ar subjektiem pedagoģiskajā procesā saprotot mijiedarbību: pedagogs - izglītojamais, pedagogs – vecāks un izglītojamais – vecāks. Minētā mijiedarbība ir subjektu savstarpēja izziņa mācīšanas un mācīšanās procesā.

Mijiedarbību kā izglītojamā pozitīvā pašizjūta pedagoģiskajā saskarsmē skolā ir pētījusi latviešu psiholoģijas profesore G. Svence, balstoties uz humānistiskā psiholoģijas virziena principiem. To pamatā ir personība kā vērtība, ar savu ES koncepciju. Profesore ir pētījusi skolēna pašizjūtu pedagoģiskajā saskarsmes procesā no pozīcijas “skolēns – pedagogs – skolēns”. Struktūras veiksmīga mijiedarbība notiek tad, ja pedagogs atbalsta skolēna vajadzību pašaktualizēties, pašcieņu, pašvērtības apziņu (Svence, 1995).

Tībingenas Universitātes (Vācija) profesors J. Helds rakstā “Kooperatīvā mācīšanās un skolēns kā subjekts” uzsver, ka sadarboties ir jāmācās. Lai mijiedarbība būtu sekmīga un strukturēta, mācīšanās sadarbībā tiek virzīta uz skolēna pašnoteikšanos, uz skolēna patstāvīgā subjekta statusa paaugstināšanos, kas nozīmē, ka skolēni uzņemas atbildību paši par savu mācību procesu (mērķiem, saturu un metodēm) (Helds, 2004).

Mijiedarbība ir pieredzes un socializācijas rezultātā apgūstama iemaņa, kas sāk veidoties jau bērnībā. Cilvēks nepārtraukti ir mijiedarbības procesā, vai nu tā ir savstarpēja palīdzība, kas pirmsskolā var izpausties kā kurpju aizšņorēšana, pogas aizpogāšana, vai tas ir mācību procesa uzdevums, kura mērķis ir kopīgs rezultāts, vai brīva laika aktivitāte. Individuālam šajā mijiedarbības procesā jāmācās dzīvot, pieņemot citu uzvedību un kontrolējot savu, respektējot otra viedokli un paužot savu viedokli, veidot prasmi sadarboties, pieņemot konkurenci.

1.2. Savstarpējās mijiedarbības prasmju veidošanās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem

Pirmsskolas izglītības satura īstenošanas mērķis ir zinātkārs, radošs un dzīvespriecīgs bērns, kas dzīvo veselīgi, droši un aktīvi, darbojas patstāvīgi un mācās ieinteresēti un ar prieku, gūstot pieredzi par sevi, citiem, apkārtējo pasauli un savstarpējo mijiedarbību tajā (Ministru kabineta noteikumi Nr. 716, 21. 11. 2018).

Vecākais pirmsskolas vecumposms tiek uzskatīts par svarīgāko bērna attīstībā, kad notiek intensīva psihiskā un fiziskā procesa attīstība. Tas ir bērna intelektuālās attīstības, sociālās gatavošanas un emocionālās nobriešanas sensitīvais periods. Bez atbilstošas šim vecumam piemērotas intelektuālās un garīgās barības un bez mērķtiecīgām pieaugušo rūpēm netiks apmierinātas bērna izziņas, saskarsmes, augšanas, stimulācijas u.c. vajadzības un nenotiks viņa spēju un iespēju attīstība (Lieģeniece, 1999, 64).

Č. Fadela, M. Bialikas un B. Trilinga grāmatas “Četru dimensiju izglītība” prologa autors, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) izglītības un prasmju direktors A. Šleihers, pauž uzskatu, ka mūsdienu izglītības iestādēm jā sagatavo skolēni pasaulei, kurā viņi spēj sadarboties ar cilvēkiem no dažādām kultūrām, spēj pieņemt un novērtēt dažādas idejas, vērtības, spēj izlemt, kā uzticēties un sadarboties, neņemot vērā atšķirības uzskatos, izskatā u.c. (Fadels, Bialika, Trilings, 2017).

Kompetenču pieejā balstītā izglītības sistēma ietver pirmsskolas izglītības vadlīnijas, kas paredz izglītojamā darbības kognitīvos, afektīvos un sociālos aspektus, zināšanu apguvi dažādos kontekstos, dažādās situācijās, kuru nostiprināšanai tiek izmatotas caurviju prasmes dažādās mācību jomās. Un viena no caurviju prasmēm ir sadarbība, kuru sākotnēji bērns attīsta darbojoties kopā ar pieaugušo. Laika gaitā apgūst cieņpilnu attiecību veidošanās iemaņas kopā ar vienaudžiem, mācoties tikt galā ar mācību un sadzīvīskām situācijām. Sadarbība ir iespēja apzināti mācīties vienam no otra, samazināt darbam nepieciešamo laiku, rast radušos risinājumus problēmām un gūt gandarījumu par kopā paveikto (Projekts par izglītības satura pilnveidošanu “Kompetenču pieeja mācību saturā”, 2016).

Savstarpējā mijiedarbība ir divu vai vairāku cilvēku darbs uz kopīgu mērķi, saskaņotiem mērķa sasniegšanas līdzekļiem, tuvinātu novērtējumam un pašnovērtējumam un sasniegtajiem rezultātiem. Sadarbība ir pieredzes pārņemšanas forma, iespēja labāko paraugu atdarināšanai, pašpieredzes pilnveidošana ar jaunām zināšanām, prasmēm un attieksmēm. Tādēļ sociālajā attīstībā sadarbība uzskatāma par pamatlīdzekli audzināšanā (Špona, 2006, 145).

Lai izprastu, kā veidojas bērnu savstarpējās mijiedarbības iemaņas, ir jāaplūko bērna kā personības iezīmes. Bērnā kā personībai ir savas vajadzības, kuras var apmierināt tikai saskarsmē ar citiem cilvēkiem (Dzintere, 2002).

Personība ir socializācijas procesā iegūto indivīda psihisko īpašību kopums, kas nosaka personas izturēšanos, attieksmi un izpaužas aktīvā, apzinīgā dzīves darbībā. Vairākums psihologu uzskata, ka par personību var runāt aptuveni 3 – 5 gadu vecumā. Latviešu psihologs A.Vorobjovs personību raksturo ar formulu: P (personība) = T + I, kur T

nozīmē tipiskās psihiskās īpašības, kas piemīt visām personībām (vajadzības, domāšana, runa) un I – individuālās psihiskās īpašības (Vorobjovs, 1996, Dubkēvičs, 2006).

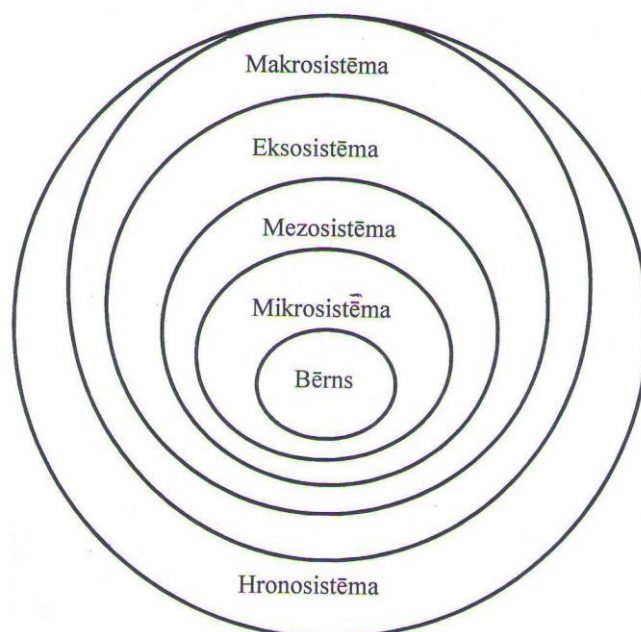
Personības struktūru vai personības saturu veido cilvēka vajadzības, intereses, zināšanas un prasmes, spējas, temperaments, raksturs un pašregulācijas sistēma. Cilvēka darbības pamatā ir materiālās (eksistences apstākļiem nepieciešamās), garīgās (izziņa, jaunrade, sevis pilnveidošana), sociālās (attiecības ar citiem cilvēkiem, sabiedrību) vajadzības un intereses, kas izpaužas kā cilvēka aktīvā izziņas interesē par noteiktu priekšmetu, parādību, darbības jomu (Žukovs, 1997, Zelmenis, 2000).

Krievu izcilais psihologs L. Vigotskis (*Л. Выготский*) uzskata, ka augstāko garīgo funkciju attīstība sākas tieši ar sociālo mijiedarbību un tikai pēc tam tiek apgūtas personības individuālās uzvedības un kultūras normas. Nostādot sociālo mijiedarbību kā primāro, personības attīstība un zināšanu apguve tiek nodota no paaudzes paaudzē (Выготский, 2019).

Personības attīstību ietekmē iedzimtība, vide un audzināšana. Psiholoģijas doktore A. Miltuze atzīst, ka pētījumi uzvedības ģenētikā ir parādījuši, ka cilvēka dzīvi ietekmē gan iedzimtība, gan vides faktori. Pētījumu par iedzimtības ietekmi uz bērna kognitīvajām spējām rezultāti parāda, ka iedzimtības ietekme pieaug līdz ar vecumu. Tas nozīmē, ka vides ietekme ar laiku mazinās, bet iedzimtības loma ar gadiem tikai pieaug.

Fiziskās vides faktori ietekmē indivīdu un tā attīstību ne tikai visas dzīves laikā, bet jau pirms dzimšanas. Vieta, kurā cilvēks fiziski dzīvo, rada neizstājamu ietekmi uz viņa vērtību, attieksmju, uztveres, saskarsmes un uzvedības veidošanos. Katra indivīda sociālo vidi veido ģimene (attiecības ģimenē, audzināšana, finansiālais stāvoklis u.c.), skola, studijas, attiecības ar vienaudžiem, kultūra, tradīcijas, likumi, sociālās normas u.c. Šo faktoru ietekmē indivīds izaug un veidojas par pilnvērtīgu sabiedrības locekli, kas spēj funkcionēt un iekļauties tajā (Miltuze, Biseniece, 2015).

Amerikāņu psihologs U. Bronfenbrenners (*U. Bronfenbrenner*) ir izstrādājis ekoloģiskās sistēmas modeli, kurā ir uzsvēris cilvēka attīstības mijiedarbību ar vidi. Videi piemīt audzinošā ietekme un tā tiek iedalīta vairākos līmeņos (sk. 5. attēlu).

5. attēls. Bronfenbrennera ekoloģisko sistēmu modelis

Indivīds (bērns) attīstās, ekoloģiskās sistēmas līmeņiem mijiedarbojoties. *Mikrosistēmu* veido bērna ģimene un cilvēki, ar kuriem viņš bieži kontaktējas. Tā ir bērnam vistuvākā. *Mezosistēmā* notiek mikrosistēmas mijiedarbība, kas ietekmē bērnu. Tā varētu būt ģimenes un skolas sadarbība. Ja tā ir veiksmīga, tad notiek sekmīga bērna attīstība. *Eksosistēmai* ir tālāka ietekme uz bērnu, kas darbojas gan tiešā (televīzija, internets u.c.), gan pastarpinātā veidā (piemēram, ja vecāku darba vieta ir pretimnākoša bērna slimības laikā, ļaujot strādāt no mājām vai piedāvājot elastīgāku darba laiku, tad ietekme uz bērnu ir pozitīva, ja otrādi – tad negatīva). *Makrosistēmu* veido likumi, vērtības, tradīcijas un tā ietver visas iepriekšējās sistēmas, jo audzināšana ģimenē, mācības skolā un sabiedriskā dzīve tiek pakļauta noteiktām kultūras normām un tradīcijām. Savukārt, *hronosistēma* attiecas uz notikumu secību un laika koordināciju, iekļaujot vēsturiskus notikumus, konfliktus, dabas katastrofas u.c., arī ģimenes vēsture kā viens no hronosistēmas ietilpstošiem faktoriem (Bronfenbrenner, 1979).

Pirmsskolas pedagogiem, pārzinot Bronfenbrennera sistēmu, ir vieglāk izprast nepieciešamību sadarboties, atbalstīt bērnus un viņu ģimenes (*Bērncentrētas un demokrātiskas pirmsskolas grupas*, 2020).

Personības attīstības kvalitāti raksturo tās prasme kontaktēties ar citiem. Pirmsskolas periodā pieaugušie ir galvenās autoritātes, paraugs, ko atdarināt, no kura gūt izpratni par lietu norisēm, par morāles normām un sevi (Svence, 1999).

Par vienu no galvenajiem indivīda socializācijas procesiem, kas regulē un veicina mijiedarbību, tiek uzskatītas komunikatīvās pamatvajadzības. Vecākais pirmsskolas

vecumposms ir aktīvs mācīšanās laiks, kad bērns aktīvi apgūst tās iemaņas, kas nepieciešamas dzīvei pieaugušo sabiedrībā – prasmi sadarboties ar citiem (Dzintere, Stangaine, 2007, 127).

Komunikatīvā jeb sazināšanās vajadzība ir vispārcilvēciska vajadzība, kas pieder pie sociālo vajadzību grupas un tiek apmierināta rotaļās, mācībās, darbā, sadzīvē. Šī vajadzība nepieciešama informācijas apguvei, tā palīdz veidoties emocionālajiem kontaktiem ar apkārtējiem cilvēkiem, izprast savu vietu kolektīvā, justies vajadzīgam. Līdz ar to komunikācijas procesam ir svarīga nozīme gan indivīda, gan grupas attīstībā, jo komunikācija realizējas gan individuālajās, gan sabiedriskajās attiecībās (Meikšāne, 1998).

Attīstoties komunikatīvajām prasmēm, pilnveidojas bērnu savstarpējās un sociālās prasmes. 6 - 7 gadu vecumā bērni spēj veidot dialogrunu: jautāt, uzklaut, pamatot savas domas, spēj secināt pēc vienkāršiem, pašam saprotamiem kritērijiem, spēj lūgt un pieņemt citu palīdzību (Lieģeniece, 2003).

Bērnam vecākajā pirmsskolas vecumposmā jau ir izveidojies zināms sadarbības modelis, kad viņš ir spējīgs sevi identificēt ar pārējiem bērniem un nostiprinās emocionālā pašregulācija - spēja saprast savas emocijas, jūtas, spēja kontrolēt tās. Līdz ar to mainās attieksme pret vienaudžiem, kad vienaudzis kļūst ne tikai par sevis salīdzināšanas objektu, bet arī par rotaļu biedru ar saviem uzskatiem, pašvērtējumu, vērtībām. Šajā vecumposmā bērni ir spējīgi līdzpārdzīvot otra neveiksmēm vai priecāties par otra veiksmēm. Pieaugušajam ir svarīgi sniegt bērnam ar savu personīgo piemēru emociju apvaldīšanā, adekvātā reaģēšanā, elastīgi pielāgojoties mainīgām situācijām (Booth, 2019).

Pozitīva sevis uztvere ir ārkārtīgi svarīgs priekšnosacījums apmierināta un veiksmīga bērna attīstībai. Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem tas ir atkarīgs ne tikai no vienaudžiem, bet arī no pieaugušajiem – vecākiem, pedagogiem. Šajā vecumposmā bērns sevi spēj novērtēt vairākās jomās, viņš arī salīdzina savu veikumu ar citu veikumu un apzinās nepieciešamību apgūt dažādas prasmes: rēķināšanu pirmā desmita apjomā, lasīšanu, rakstīšanu (Golubina, 2007).

Bērniem ar pozitīvu pašvērtējumu ir daudz draugu, vieglāk veidot sadarbību, komunikāciju ar vienaudžiem, labākas sociālās prasmes. 6 – 7 gadīgi bērni ar pozitīvu pašvērtējumu spēj atpazīt un regulēt savas emocijas, kontrolēt impulsus, adekvāti reaģēt dažādās situācijās, risināt konfliktus, rēķināties ar citiem, paust savu viedokli, uzklaut cita viedokli. Savukārt, zems pašvērtējums bērnos rada trauksmi, pat depresiju. Bērnam ar zemu pašvērtējumu rodas baiļu un nedrošības sajūta, neveidojas kontakts ar vienaudžiem grupā. Novērots, ka bērni ar zemu pašvērtējumu biežāk slimo (visbiežāk tās ir vēdersāpes vai ķermeņa temperatūras svārstības). Līdz ar to neattīstās veiksmīgas sadarbības prasmes. Lai sekmētu sadarbības attīstību, nozīmīga loma ir pieaugušajam. Svarīgi ir izcelt un akcentēt

bērna stiprās puses, likt uzsvaru uz darbību, nevis iznākumu, atbalstīt, iedrošināt, nepieļaut sacensību vienaudžu vidū. Negatīvās emocijas (dusmas, naids u.c.) svarīgi iemācīt pielietot sociāli vēlamā formā, piemēram, sporta aktivitātēs, pārvarot šķēršļus, vai ļaujot izmantot dusmu spilvenus (Likona, 2000).

Intelektuālo, kognitīvo psihi procesu attīstība saistīta ar galveno darbības veidu pirmsskolas vecumā - ar rotaļu darbību. Bērna sadarbības prasmes attīstās no manipulācijām ar rotaļlietām līdz lomu un sižeta rotaļām. Sociālās lomu rotaļas ir viena no svarīgākajām aktivitātēm pirmsskolā, jo tās sekmē bērna attīstību un pašregulāciju. Bērni sāk sevi identificēt ar kādām noteiktām lomām, iesaistās grupās, spēj ievērot, kontrolēt rotaļu norises noteikumus, tas nozīmē, ka bērns jau ar gribu spēj kontrolēt savu uzvedību un sekot citu uzvedībai, apgūst paškontroles iemaņas. Pēc rotaļām var pateikt, cik viegli bērns adaptēsies skolā, sabiedriskajā dzīvē. Bērņus, kuri neiesasistās rotaļās un nespēj sekot līdzī spēles noteikumiem, psihologi iedala 2 grupās:

1. kautrīgie bērni, tāpēc ir saskarsmes un sadarbības problēmas;
2. agresīvie, egocentriskie bērni (Svence, 1999, Dzintere, Stangaine, 2007, Выготский, 2019).

Lai pārvarētu kautrību vai spētu pārvaldīt un saprast savas emocijas, bērniem ir nepieciešams pieaugušā atbalsts un iedrošinājums. Agresīvie, egocentriskie bērni visbiežāk ir tie, kas rada konfliktus savstarpējā mijiedarbībā. Konflikta risināšana ir viena no grūtākajām savstarpējās sadarbības prasmēm. Lai bērns to apgūtu, svarīgi iemācīties kontrolēt savas emocijas, pieņemt citu emocijas un saprast, ka viņš pats atbild par savu uzvedību. Svarīgi bērnam izprast to, ka viņš var justies tā, kā vēlas, bet sava uzvedība, mijiedarbībā ar citiem, ir jākontrolē (Einsvorta u.c., 2003).

Neapšaubāmi, bērna mijattiecību prasmju veidotājs ir pieaugušais. Tas, kā veidosies bērna sadarbības prasmes ar vienaudžiem, ir atkarīgs no tā, kā tiek apmierinātas bērna vajadzības viņa tuvākajā vidē. Pedagoģe D. Lieģeniece grāmatā “Kopveseluma pieeja audzināšanā”, balstoties uz Maslova A. vērtību hierarhiju, ir izdalījusi 6 bērnu grupas, kurās raksturo, kā pieaugušie apmierina bērna vajadzības:

1. Izlutinātais bērns. Bērns centrēts uz sevi. Otrs cilvēks kā bērna iegribu izpildītājs netiek respektēts. Mijiedarbībā ar citiem var izpausties varas izrādīšana pār otru cilvēku.
2. Sevi regulējošais, pret sevi un citiem labvēlīgais bērns. Humāna attieksme pret sevi un citiem. Bērns ir vērtība, citi cilvēki arī ir vērtības. Mijiedarbība ar citiem var izpausties divējādi – saistībā ar savu vajadzību apmierināšanu un rēķināties ar citu cilvēku vajadzībām.
3. Uz sevi centrētais bērns. Neveidojas empātija pret otru. Mijiedarbībā ar citiem var izpausties dusmu lēkmēs, neiecietībā, ja netiks apmierinātas bērna vajadzības.

4. Pārprastā kolektīvisma upuris. Bērns tiek orientēts uz savu vajadzību nerespektēšanu. Pieaugušais mijiedarbībā ar bērnu ir orientēts uz bērna vajadzību pakļaušanu grupas vajadzībām. Rezultātā var veidoties negatīva attieksme pret citiem, kuri labāk realizējas, un dažādi aizsargmehānismi.

5. Iebaidītais, pazemotais bērns. Bērni netiek orientēti uz sevi un citiem cilvēkiem kā vērtībām, raksturīga bērnu aktivitāšu ierobežošana, netiek apmierinātas viņu vajadzības, iespējama vardarbība. Sadarbībā ar citiem neveidojas empātija, jo bērnam trūkst atdarināšanas parauga.

6. Neizprastais bērns. Raksturīga tāda bērna un pieaugušā mijiedarbība, kurā pieaugušais neorientējas uz bērna vajadzībām, bet aplūko no savām pozīcijām. Bērniem tiek uzspiests pieaugušo viedoklis. Sadarbībā ar citiem, bērns nespēj patstāvīgi veidot priekšstatus par apkārtējo pasauli (Lieģeniece, 2003).

Mijiedarbība pirmsskolā un ģimenē ir personīgi nozīmīga vērtība. Tā notiek tad, kad bērns apzinās līdztiesības pozīcijas ar pieaugušo. Tādēļ nepieciešams pieaugušā kontakts ar bērniem sadarbībā. Pārrunās ar bērniem nepieciešams noskaidrot katras uzvedības fakta cēloni, izanalizēt to un kopā ar bērnu rast tam risinājumu, mērķtiecīgi virzīt bērna darbību, palīdzēt izprast personīgi nozīmīgas darbības jēgu un to izvērtēt patstāvīgi (Lūduma, *Pedagoga sadarbība ar bērnu pirmsskolas pedagoģiskajā procesā*).

Mijiedarbības apgūšana uzlabo mācību rezultātus, veicina interesi, paaugstina pašapziņu un ievieš dažādību. Labi izdevusies sadarbība grupai ļauj pieņemt labākus lēmumus, nekā jebkurš no indivīdiem spētu individuāli, jo tā ļauj aplūkot problēmu no vairākiem skatpunktiem. No otras puses, ja izdevusies slikti, sadarbības centieni ir pakļauti grupas domāšanai un kļūst mazāk efektīvi nekā indivīda spriedumi. (Fadels, Bialika, Trilings, 2017, 80 - 81)

Projekta *Skola2030* mācību satura izstrādes vecākā eksperte S. Lazdiņa uzsver, ka ikvienai skolai raksturīgās vērtības ir skolēnu, skolotāju, administrācijas un vecāku darbībās. Šo vērtību sistēmas mijiedarbību veido visi skolai piederīgie. (Lazdiņa, 2019)

Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu savstarpējā mijiedarbība notiek iedzimtības, vides un audzināšanas rezultātā. Lai veidotos pozitīva savstarpējās mijiedarbības attīstība, pirmsskolas vecumā nozīmīga loma ir pieaugušajiem, radot atbilstošu vidi, demokrātisku un vērtīborientētu audzināšanu. Veiksmīga savstarpējā sadarbība notiek savstarpējās komunikācijas, saskarsmes un vienotas darbības jeb mērķa mijiedarbības rezultātā. Tā kā sadarbība var veidoties gan pozitīva, gan negatīva, svarīgākais ir bērnam apgūt prasmi izvērtēt radušās situācijas, lai turpmākā sadarbība veidotos pēc iespējas kvalitatīvāka.

1.2.1. Ģimene kā bērna mijiedarbības prasmju veidotāja

Ģimene tā ir vide, kurā bērns aug, attīstās un pilnveidojas. Bērns piedzimst bez apziņas, kas ir labs un kas ir ļauns, un sirdsapziņa viņā attīstās ļoti lēnām, mijiedarbojoties ar apkārtējo vidi, galvenokārt – ar vecākiem (Leimane, 1998).

Ģimene ir pirmā un tuvākā bērna ētisko un sociālo prasmju veidošanas vide. Tai ir svarīgākā loma bērna socializācijā. Bērns mācās no tā, ko piedzīvo ģimenē, izglītības iestādē un apkārtējā sabiedrībā. Sociālās prasmes, kuras bērns apgūst socializācijas procesā, veicina veiksmīgu mijiedarbību ar vienaudžiem, vecākiem, skolotājiem un citiem pieaugušajiem (Braše, 2000).

Iepriekš minētais amerikāņu psihologs U. Bronfenbrenners (*U. Bronfenbrenner*) ģimeni uzskata par cilvēka, indivīda mikrosistēmas elementu. (Bronfenbrenner, 1979)

Psiholoģijas doktore A. Miltuze un un pedagoģijas doktore M. Biseniece ģimeni definē kā divu vai vairāku cilvēku savienību, kurus vieno radniecīgas saites un kuri izjūt emocionālu saikni un pienākumus viens pret otru. Balstoties uz vācu ģimenes psihoterapeita R. Hansvilles pētījumiem un atziņām ģimenes psihoterapijā, ģimeni skata kā sistēmu, kura sastāv no 4 principiem:

1. Ģimene sastāv no tās locekļu savstarpējas un nepārtrauktas mijiedarbības (ja kādam ir stress, tas rada spriedzi ģimenē).
2. Ģimenē notiekošie procesi ietekmē un nosaka cits citu. Ir svarīgi nodrošināt pozitīvu atgriezenisko saiti, piemēram, sadzirdēt, uzklaustīt, informēt.
3. Ģimenei kā sistēmai nepieciešama stabilitāte un līdzsvars jeb homeostāze, kas nozīmē, problēmsituāciju risināšanu, ja tādas parādās.
4. Ģimenei jācenšas attīstīties “pilnības” virzienā. Visi nepieciešamie resursi ir atrodami pašā ģimenē.

Respektīvi, ģimenē ir svarīgs emocionālais klimats, emocionālā drošība, kas izpaužas kā bērna vajadzību apmierināšana (atbalsts, mierinājums, pieņemšana u.c.), lai veidotos pozitīva pašcieņa. Ģimenēs, kurās savstarpējās attiecības ir distancētas, bērnam ir grūti apmierināt savas fiziskās, sociālās un emocionālās vajadzības, jo trūkst drošības izjūtas un vecāku atbalsta. (Miltuze, Biseniece, 2015)

Vācu pedagogs A. Ādlers cilvēku uzskata par sociālu būtni, kas attīstās sabiedrības ietvaros. Cilvēka sociālās intereses izpaužas trīs sfērās: 1) profesionālajā darbībā; 2) sociālajos kontaktos ar citiem cilvēkiem; 3) mīlestībā un laulībā. Lai cilvēks tajās realizētos, nepieciešama kopības izjūta (ģimene) un kontaktēšanas ar citiem (sabiedrība). Šīs pamatvajadzības veidojas bērnībā ģimenē. A. Ādlers par galveno bērna dzīves stila veidotāju uzskata tieši bērna māti, jo tas ir pirmais sociālais kontakts. Mātes attieksme pret bērnu veido

viņa personības tipu. A. Ādlers savu pētījumu rezultātā ir izdalījis 4 bērnu pamattipus: *sabiedriski un sociāli derīgais* – saņemta optimāla audzināšana, bērnam piemīt kopības un pilnveidošanās tieksme, sabiedrībai derīgs personības tips, kuram darba un ģimenes attiecīgas veidojas normāli; *lūdzoši padevīgais* - kavēta pašpilnveidošanās tieksme, raksturīgs mazvērtības komplekss; *izvairīgais tips* – gan kopīgas, gan pilnveidošanās tieksme ir vāji attīstīta, vientuļnieki, malā stāvētāji; *valdonīgais, dominējošais tips* – spēcīgi attīstīta pašpilnveidošanās spēja, bet vāji – kopības attieksme, raksturīga pārākuma sajūta, kas rada grūtības iejusties kolektīvā. (Ādlers, 1992, 2001)

Mātes jeb sievietes nozīmi bērna attīstībā min arī latviešu psiholoģe G. Svence. Viņa uzskata, ka bērna attīstība sākas jau prenetālajā periodā un to ietekmē tieši mātes fiziskais un psihiskais stāvoklis. Tāpat G.Svence min, ka bērna personības attīstībā svarīga nozīme ir māsām, brāļiem un tam, kurš pēc kārtas ir bērns ģimenē. Savos novērojumos viņa ir secinājusi, ka vecāki atšķirīgi izturas pret pirmdzimtajiem, vidējiem un jaunākajiem bērniem. Kā vecāki izturas pret kādu no bērniem, tādas arī veidojas attiecības bērnu savstarpējā saskarsmē. Par savstarpējām attiecībām ģimenē un to ietekmi uz bērnu psihisko attīstību liecina arī ģimenes struktūra jeb *cik* vecāku audzina bērnu (Svence,1999).

Vecākus kā paraugu jeb priekšzīmi bērna garīgajā un fiziskajā attīstībā savos uzskatos pauž izcilais latviešu pedagogs J. A. Students, uzsverot, ka nekas neatstāj tik paliekošu iespaidu uz cilvēku kā ģimene, kurā valda saskaņa, svastarpēja cieņa un mīlestība.

J. A. Students ir izveidojis nosacījumus vecākiem par ieteicamo bērna audzināšanu, kas joprojām ir aktuāli: *vecāks kā paraugs, vienota pieeja bērna audzināšanā, prasme risināt konfliktsituācijas, nenoniecinaot nevienu iesaistīto pusi, ļaut bērniem rotaļāties un atrasties citu bērnu sabiedrībā*, tādā veidā bagātinot bērna garīgo pasauli, attīstot fizisko un veicinot savstarpējās sadarbības prasmes. (Students, 1998)

Savukārt, vācu pedagogs H. Gudjons uzskata, ka ģimene kā statiska vienība (vienmērīgi un ilstoši ar savām mijiedarbību struktūrām ietekmē bērna dzīvi) laika gaitā ir mainījusies. H. Gudjons ģimeni salīdzina ar tādu vienību, kas pastāvīgi mainās un attīstās, jo tai ir jānotur līdzsvars starp iekšējām (attiecību krīzes) un ārējām (sievietes atgriešanās darbā u.c.) pārmaiņām (Gudjons,1998).

Angļu rakstniece R. Džeja (*R. Jay*) ir apkopojusi bērnu audzināšanas likumus vecākiem, kas būtu jāievēro, lai veidotu pēc iespējas labāku pamatu bērnu attīstībai un socializācijai: bērniem svarīga *drošības sajūta*, kas rada paļaušanos uz apkārtējo pasauli. Līdz ar to bērnam veidojas pozitīva pašapziņa. *Pastāvība* svarīgās lietās – robežu noteikšana, tradīcijas ģimenē, apbalvojumu sistēma, uzslavas, atbildība. Kritiku pielieto tikai tad, ja tiek kritizēta rīcība, uzvedība vai sekas, nevis bērns, jo kritika iedragā pašapziņu. Bērniem ir

svarīga sava telpa un laiks viņa aktivitātēm un aktivitātēm kopā ar vecākiem, neuzspiežot savas vēlmes, bet ieklausoties bērņā. Sadarbība tiek uzsvērtā kā savstarpējo attiecību sistēma ģimenē, kas vērsta uz kopīgiem mērķiem, uzdevumiem, uz klausot bērņa viedokli (Jay, 2012).

Pedagoģe un psiholoģe L. Braše sava pētījuma par ģimenes lomu skolēna socializācijas procesa rezultātos ir atainojusi pozitīvas, veiksmīgas bērņa uzvedības un saskarsmes prasmes un kritērijus, kurus bērns apgūst atbilstoši tam, kā ģimenes resursi tiek pielietoti ikdienā (sk. 2. tabulu).

2. tabula. Skolēnu socializācija ģimenes vidē

Ģimenes resursi	Atgriezeniskā saikne uzvedībā	Atgriezeniskā saikne saskarsmes kultūrā
Atbildība par ģimenes locekļiem, pienākumi ģimenē. Vīriešu un sieviešu pienākumi ģimenē.	Savstarpējās attiecības klasē. Attieksme pret darbu, darba tīkums, akurātība doto solījumu izpildē.	Prasme veidot attiecības. Izprot un pieņem citādo. Netiek šķiroti vīriešu un sieviešu darbi. Pozitīva attieksme pret citu darbu.
Ģimenes tradīcijas, vaļasprieki.	Uzvedība ikdienā klasē, sarīkojumos, transportā, uz ceļa, runas un ģērbšanās kultūra.	Redzesloks, vēlēšanās piedalīties, aktivitāte ne tikai piedaloties, bet arī prasme organizēt.
Savstarpējās attiecības ģimenē.	Konfliktu risināšanas veidi. Pozitīvas savstarpējās attiecības. Pieklājība – saskarsmes pamats. Prasme aktīvi klausīties.	Prot analizēt savu rīcību. Ciena citus cilvēkus, viņu uzskatus. Kritiskā domāšana, prasme izteikties.
Ģimene un skola, attieksme pret izglītību.	Pozitīva attieksme pret skolu. Taktiska uzvedība pasākumos un vidēs.	Pašcieņa, pozitīva attieksme pret saviem un citu rezultātiem, izpalīdzība.
Bērnu un vecāku konflikti, to risināšana.	Uzvedība sabiedrībā, savstarpējās attiecībās. Prasme kritiski domāt un aktīvi klausīties.	Savstarpējās attiecības klasē, vieta kolektīvā.

Ir svarīgi, kāda savstarpējo attiecību sistēma valda ģimenē. Tā var būt autoritatīva, kas izpaužas vecāku tieksmē bērnu nostādīt pakļautā, atkarīgā stāvoklī. D. Leimane uzskata, ka, ja bērns saņem pārāk represīvu audzināšanu, viņš var pielāgoties tādā veidā, ka zaudē spējas just pats, interesēties par pasauli, sniegt citiem sirsnību un pieķeršanos un saņemt to (Leimane, 1998).

Bērniem nepieciešama gan neatkarība, gan kontrole, jo skaidras prasības un strikti iezīmētas dzīves normas ģimenē veicina augstu pašvērtējuma rašanos bērņā. Ja bērnam tiek dota pilnīga brīvība un visatļautība, rezultāts parasti ir satraukums un šaubas par savu vērtību.

Nedrīkst pieļaut tikai kontroli, jo bērns ir personība ar savām tiesībām un uzskatiem, kuri vecākiem jārespektē. Bērnam jāiemācās izvēlēties. Audzināšanas augstākais mērķis ir

nevis pakļaut bērnu kontrolei, bet gan izaudzināt par personību, kas spēj pieņemt savus lēmumus un dzīvot savu dzīvi. Bērniem, kuri nejutās mīlēti un kuru vajadzības netiek apmierinātas, ir grūti saprast un apmierināt apkārtējo vajadzības (Likona, 2000).

Neapšaubāmi, bērna socializācijā svarīga nozīme ir bērna individualitātei, bērna 'Es' pozīcijai, arī pašvērtējumam. Respektīvi, ne tikai vide un audzināšana ietekmē bērna attīstību, jāņem vērā arī bērna rakstura iezīmes, individualitātes izpausmes, piemēram, spītība un nepakļaušanās kā protests autoritatīvam audzināšanas stilam. Pašvērtējums regulē cilvēku uzvedību, saskarsmi ar cilvēkiem un aktivizē pašpilnveides vajadzību (Garleja, 2006).

Bērnām ir svarīgi būt patstāvīgam, ieņemt vietu savā ģimenē, sociālā grupā. Tie, kuru mājās valda savstarpēja cieņa un uzticība, vecāku un bērnu gatavība pieņemt vienu otru, dzīvē ir labāk pielāgoti, neatkarīgi, ar augstāku pašvērtējumu (Leimane, 1998).

Lai bērnam veidotos pozitīvs un veselīgs pašvērtējums, Bērnu tiesību un aizsardzības institūcija ir uzskaitījusi pamatnostādnes, kas nepieciešamas bērna attīstībai un socializācijai:

- Atbalsts. Bērnām ģimenē jāizjūt mīlestība un pieņemšana ikdienas saskarsmē un rūpēs. Bērnām svarīgi sajūst, ka viņš tiek mīlēts arī reizēs, kad rīkojas slikti. Tikpat svarīga ir neverbālā uzmanība un kopīgi pavadītais laiks, spēlējoties, strādājot un atpūšoties.
- Piederības sajūta. Bērnām svarīgi izjust ģimenes vērtību nozīmīgumu un kopības sajūtu. Ja pret bērnu izturas ar cieņu, viņš daudz veiksmīgāk veido attiecības ārpus ģimenes.
- Drošības sajūta. Nepieciešama fiziski un emocionāli droša vide, ar skaidri uzstādītiem noteikumiem, ierobežojumiem. Drošības sajūta atļauj bērnam patstāvīgi virzīties uz priekšu, lai sasniegtu mērķus, iegūtu zināšanas. Drošs bērns mazāk baidās no neveiksmēm.
- Uzticēšanās un stabilitāte. Bērnām svarīgi apzināties, ka katrai rīcībai ir sekas. Ja bērns jūt vecāku atbalstu un palīdzību ikvienā situācijā, viņš iemācās uzticēties sev un būt uzticams.
- Cieņa. Vecākiem svarīgi izrādīt cieņu pret bērna jūtām, domām, darbībām un individualitāti, uzklusot bērnu. Tas nākotnē palīdzēs bērnam veidot pozitīvas savstarpējās attiecības ar vienaudžiem un citām sociālām grupām (Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas informatīvs buklets, 2007).

Ja bērna jūtas, domas tiek noliegtas, bērns tiek pazemots, sodīts vai pārspīlēti kritizēts, tiek traucēta pašvērtējuma attīstība, kas nelabvēlīgi ietekmē sadarbības attīstību. Tāpēc vecākiem svarīgi iedrošināt bērnu stāties pretī grūtībām, pieņemt un uzstādīt mērķus, ticēt

savām spējām, uzņemties atbildību par savu rīcību, dot iespēju gūt panākumus (Irbe, Linderberga, 2014).

Vissvarīgākie mazā bērna dzīvē, bērna pirmie un visnoturīgākie izglītotāji ir vecāki un citi pirmās pakāpes radinieki. Ģimene ir sākotnējā vide, kurā bērns apgūst piederības sajūtu un izpratni par tuvākā sabiedrībā eksistējošiem noteikumiem, fizisko labklājību (eksistencei nepieciešamās pamatlīetas), atbalstu attīstībai (emocionālā, sociālā, garīgā, valodas un fiziskā attīstība), piederības izjūtu ģimenei un kultūrai (*Bērncentrētas un demokrātiskas pirmsskolas grupas*, 2020).

Pirmsskolas vecumā bērnam ir svarīgi sajūst emocionālu, tuvu saskarsmi ar pieaugušo. Pamatvide, kurā šo vajadzību bērns saņem, ir ģimene. Pieaugušais, it īpaši vecāki, ieliek pamatus attiecību veidošanā ar citiem cilvēkiem vēlākajos gados. Ģimene ir tā, kas bērnam ir iemācījusi līdz vecākajam pirmsskolas vecumam panākt savu vajadzību apmierināšanu (patstāvīgi saģērbties, rūpēties par sevi u.c.), uzvedību atbilstoši vecumam, verbālo un neverbālo saziņu dzimtajā valodā.

1.2.2. Pedagoģis kā bērna mijiedarbības prasmju veidotājs

Pirmsskolas pedagoģiskais process ir skolotāja un audzēkņa mērķtiecīgi organizēta mijiedarbība, kas vērsta uz attīstošo un audzinošo uzdevumu realizāciju, kā rezultātā audzēkņi apgūst uzkrāto pieredzi, kuras sekmīga apgūšana iespējama speciāli organizētos apstākļos: materiālā bāze, pedagoģiskie līdzekļi, skolotāja un audzēkņu sadarbība (Kaņepēja, Lieģeniece, Černova, Dzintere u.c., 2003).

Audzinašanas process praksē ir mērķtiecīgi organizēta audzinātāja un audzēkņu kolektīva nepārtraukta sadarbība, lai veidotos personības attieksmes - vērtības, ideāli, normas, mērķi, principi (Špona, 2006).

Kompetenču jeb lietpratības izglītības pieeja pirmsskolā paredz mācību procesa laikā integrētu rotaļdarbību visas dienas ritā, kas ietver gan pedagoga mērķtiecīgi organizētu, gan netieši vadītu rotaļnodarbību, gan bērna brīvu rotaļāšanos. Bērniem tiek dota iespēja mācīties iedziļinoties un ar prieku, domāt un praktiski pētīt, sadarboties, apgūt zināšanas un prasmes un pašiem prast tās novērtēt. Pedagoģam jārada atbilstoša vide un jāpiedāvā daudzveidīgi mācību līdzekļi, kas ļauj bērnam modelēt savu darbību, kļūdīties, paplašināt pieredzi (Projekts par mācību satura pilnveidošanu “Kompetenču pieeja mācību saturā”, 2016).

Mūsdienu kompetenču izglītības pieeja un vadlīniju izglītības pirmsskolas programma balstās uz bērncentrētu pieeju mācību procesā. Bērncentrētas pieejas pamatā ir uzskats, ka sociāli iekļaujošā sabiedrība tiek veidota uz tiem pamatiem, kuri bērnam ir ielikti pirmajos

dzīves gados. Centrā ir bērns. Mācību process jābalsta uz demokrātijas pamatvērtībām, iesaistot bērnus un viņu ģimenes (*Bērncentrētas un demokrātiskas pirmsskolas grupas*, 2020).

Bērncentrēta pieeja paredz tādu mācību metožu un situāciju radīšanu, kas dod bērnam:

- iespēju piedalīties mērķu izvirzīšanā, mācību uzdevumu, vielas un metožu izvēlē;
- pašam kontrolēt savu darbību;
- uzņemties atbildību par savu mācīšanos;
- īstenot un tālāk pilnveidot savas spējas (*Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*, 2000).

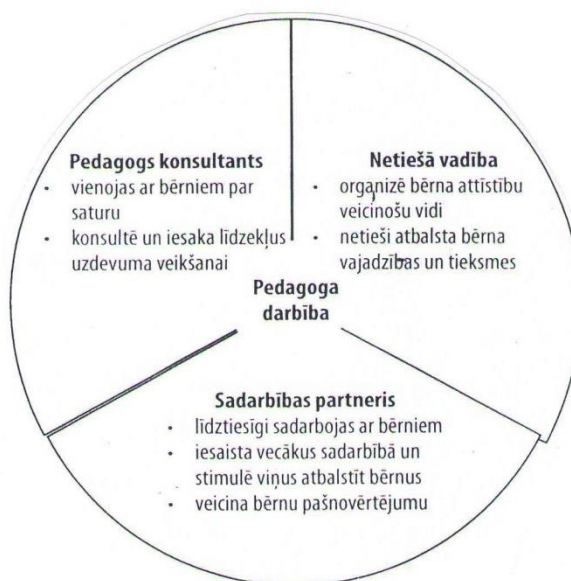
Mācīšanās iedziļinoties saistīta ar lietpratības jeb kompetenču attīstību. Mācīšanās iedziļinoties pieejas īstenošanai nepieciešama atbilstoša mācību vide (jēgpilna, mainīga, izzinoša, pētīt, mācīties, radīt rosinoša, droša u.c.), kas orientēta uz savstarpēju uzticēšanos, sadarbību un atbalstu, skolēnu patstāvības un rīcībspējas attīstību, un pedagoga prasmīga darbība mācīšanās iedziļinoties pamatelementu pielietošanā:

- radīt atbilstošu un drošu mācību vidi, kas sekmē ikviena bērna attīstību;
- veidot pozitīvu, draudzīgu, cieņpilnu mijiedarbību ar bērniem, kas tādā veidā sekmē ikviena bērna pašuztveres attīstību un mācīšanos;
- piedāvāt un izmantot praktiskus, daudzveidīgus uzdevumus un metodes, kas veicina bērnu sociālo un emocionālo attīstību un veido zināšanu, prasmju un attieksmju apguvi;
- profesionāli pilnveidoties un pastāvīgi reflektēt par savu darbu, pētot mācību procesu un savas rīcības ietekmi uz bērniem;
- nodrošināt vienādas iespējas ikvienam bērnam, sekmējot demokrātiskus procesus un norises (*Bērncentrētas un demokrātiskas pirmsskolas grupas*, 2020, projekts Skola2030)

Pedagoģiem pirmsskolas izglītības iestādēs bērniem jāizmēģina demokrācija un jāsāk attīstīt iemaņas un attieksmes, kas nepieciešamas, lai šodienas bērns kā pieaudzis pilsonis prasmīgi darbotos demokrātiskā sabiedrībā, kuras vērtības ir savstarpēja cieņa, sadarbība, pašdisciplīna, sociālā vienlīdzība un dalītā atbildība. Veiksmīga sadarbība starp skolotāju un bērnu norisināsies tad, ja skolotājs savā darbā izmantos demokrātisko vadības stilu (Hansena, Kaufmane, Saifers, 1998, Balsons, 1995).

Arī pedagoģijas profesore A. Špona min, ka vēlamais ir skolotāja demokrātiskais darbības stils, kas balstās uz līdztiesību un dalītu atbildību. Demokrātiskā darba stila skolotāji sadarbībā ar bērniem nodrošina brīvas satura un formu izvēles iespējas, savstarpēju uzticēšanos un atbildību (Špona, 2006, 185).

Demokrātiskā vidē veidojas draudzīga, radoša sadarbība, korektas, savstarpējas cieņas attiecības starp bērniem un skolotājiem. Bērni dalās savā pašpieredzē ar laipnu skolotāju, auklīti, pirmsskolas izglītības iestādes vadītāju. Demokrātiskā skolotāja pozīcija jeb skolotāja darbības veselums (sk. 6. attēlu) pirmsskolā paredz vienošanos ar bērniem par darbu saturu, kopīgu darbošanos ar bērniem, atbalstu, vecāku iesaistīšanu sadarbībā *bērns – skolotājs – vecāki* un rosināt viņus atbalstīt savus bērnus. Tādēļ ir svarīga pedagoga pozīcija, pedagoģiskais takts un individuāla pieeja katram bērnam (Līduma, 2015).

6. attēls. Skolotāja darbības veselums (pēc A. Līduma, 2015)

Viens no būtiskākajiem priekšnosacījumiem bērna personības attīstībā ir skolotāju un vecāku (izglītības iestādes un ģimenes) mijiedarbība. Bērna interesi par mācībām un dažādiem pasākumiem izglītības iestādē veicina ieinteresēti vecāki, kas ir motivēti sadarboties ar sava bērna skolotāju un citu pedagoģisko personālu. Iedarbīgākā sadarbības forma ir individuālais darbs ar vecākiem, jo iespējams visprecīzāk respektēt katras ģimenes subjektīvās vajadzības un savlaicīgi veikt pedagoģiskās korekcijas pasākumus (Balduņš, 2001).

A. Špona mijiedarbību aplūko kā audzināšanas procesu, kas praksē ir mērķtiecīgi organizēta audzinātāja un audzēkņu kolektīva nepārtraukta sadarbība, lai audzinātāja vadībā veidotos personības attieksmes: vērtības, ideāli, normas, mērķi, principi. (Špona, 2006)

Bērnam ir jāiekļaujas mijattiecībās ar cilvēkiem, nezaudējot savu autonomiju un integritāti. Mijiedarbības iekšējo struktūru raksturo 3 kritēriji:

- bērns kā vērtība – tiek respektēta bērna personība kopveselumā (emocionālā, kognitīvā un sociālā attīstība);
- bērna daba – tiek respektēta iedzimtība, vide, audzināšana;

- bērna "Es" socializācija – mijiedarbībā ar sabiedrību (vidi) bērns pašrealizējas un veido vērtības (Lieģeniece, 1999).

Pedagoģijas doktore, profesore V. Ļubkina, pētot bērnu pašizziņas attīstīšanu pirmsskolā, izdala pedagoga darbības modeļus saistībā ar bērna "Es": disciplinārais modelis (bērns kā iedarbības objekts ar ierobežotu aktivitāti) un uz mijiedarbību orientētais modelis, kas paredz sadarbību ar bērnu kā personību, ievērojot attīstības pakāpes, individuālās īpatnības. Otrajā modelī pieaugušais spēj iejusties bērna pozīcijā, ieklausīties, saprast, pieņemt bērna viedokli, līdz ar to bērns ir sadarbības partneris (Lapiņa, Ļubkina, 2008).

Tā kā bērns lielāko laika daļu pavada izglītības iestādē, tad liela nozīme bērna socializācijas procesā ir skolotāja pacietībai, empātijai un sirsnībai, radot bērnam drošības izjūtu. Pedagoģiskā prakse liecina, ka skolotāja stāja, kustības, mīmika, runas veids, valodas skanējums un pat balss tembrs ir tie līdzekļi, kas spēj izsaukt interesi un piesaistīt bērna uzmanību, kas nepieciešama izziņas darbības apgūšanā un pedagoģisko uzdevumu sasniegšanā. Skolotājam jāmobilizē visi savi spēki un jāliek lietā savas lābākās cilvēciskās īpašības, lai sadarbība ar bērnu veidotos sekmīgi un dotu pedagoģiski pozitīvu rezultātu (Golubina, 2007).

Veiksmīga sadarbība starp bērnu un pedagogu veidojas, ja skolotājs uzslavē bērnu par viņa veikumu, nekritizē, nedara bērna vietā, piedāvā uzdevumus, kuri liek domāt, izturas pret bērnu draudzīgi un ar cieņu, rūpējas, lai bērns jūtas gaidīts savā grupā, iepazīst bērnu novērojot, sarunājoties, atbalsta bērnu, pauž atzinību, prieku, ar cieņu izturas pret bērna vecākiem (Valsts izglītības satura centra metodiskie ieteikumi, 2016).

Ja izglītības iestādē kā sociāla vērtība tiek atbalstīta sacensība, kas atspoguļojas vērtēšanas sistēmā, izcilnieku noteikšanā, uzlīmju izsniegšanā, tad tā sadala skolēnus uzvarētājos un zaudētājos. Zaudētāju grupā rodas galvenās uzvedības problēmas. Ja tiek izjaukta grupas harmonija, tad zūd arī bērnu mijiedarbība. Pašpaļāvīgi bērni ir pārlicināti, ka spēj izpildīt skolotāja izvirzītās prasības, un tāpēc nemēģina pārkāpt uzvedības normas. Savukārt pašpaļāvības trūkumus, kas pieaug sacensības sistēmas ietekmē, daudziem bērniem rada liekas problēmas. Tāpēc sadarbībai, nevis sacensībai ir vērtība (Balsons, 1995).

Sadarbība tiek definēta arī kā mācību metode, kas paredz skolēnu sadali patstāvīgi strādājošās mazās grupās, iekļaujot tajās bērnus ar dažādām spējām un zināšanām. Metodes būtība ir sadarbības attiecību un prasmju veidošana, nevis sacensība starp grupām vai grupā. Sadarbība paredz mijiedarbību kā grupā, tā arī starp grupām (Līduma, studiju materiāli).

Mijiedarbība ir noteiktu attiecību starp cilvēkiem izstrādes process, cilvēku savstarpējā ietekme. Mijiedarbībā procesa komponenti ir savstarpēja uztveršana, vērtēšana un ietekmēšanās (Špona, 2009, 216).

Amerikāņu psiholoģijas doktors D. Goulmens, pētot smadzeņu un uzvedības mijiedarbību, ir ieviesis terminu “emocionālā inteliģence”, kas ietver sevī personības rakstura, emociju un morāles savstarpējo saistību. Emocionālā inteliģence nav ģenētiski nosacīta, bet gan veidojas dzīves pieredzē, veidojot un uzturot savstarpējās attiecības kolektīvā vai grupā, strādājot komandā, risinot konfliktus. Emocionālo inteliģenci veido:

- pašapziņa – izpratne par savām jūtām un emocijām;
- pašregulācija – emociju kontrole;
- pašmotivācija – raksturīga mērķtiecība un optimisms;
- empātija – spēja izprast otru cilvēki, prasme veidot savstarpējas attiecības, lai sasniegtu kopīgus mērķus
- komunikabilitāte – prasmīga kontaktu un izdevīgu attiecību veidošana.

Emocionālā inteliģente ir veiksmīgas mijiedarbības pamats (Goulmens, 2001).

Pedagogs ir kā vidutājs starp bērnu, viņa ģimeni un mācību iestādi. Zinot bērna vērtību hierarhiju, pedagogam jāprot nolīdzsvarot ģimenes un mācību vides attiecības. Lai veidotos pozitīvas un veiksmīgas bērnu savstarpējās attiecības, pedagoģiskajā procesā svarīgi nodrošināt demokrātisku vidi, kas sekmē bērnu kopības sajūtas un līdzdalības veidošanos. Veiksmīgāka mijiedarbība grupā būs, ja sākotnēji tiks pielietots darbs mazās grupās vai pāros, akcentējot sadarbību kā sociālu vērtību attiecību veidošanā.

2. Mijiedarbības prasmju veicināšana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem. Empīriskais pētījums.

2.1. Pētījuma metodoloģijas izstrāde

Pētījums tapis, lai izzinātu savstarpējās mijiedarbības veicināšanu vecākajā pirmsskolas vecumos un lai pārbaudītu hipotēzi - vecākā pirmsskolas vecuma bērnu savstarpējās mijiedarbības attīstība būs sekmīgāka, ja pedagoģiskajā procesā tiks izmantots pāru un mazo grupu darbs.

Pētījums tika veikts pēc iepriekš izvēlētā plāna:

1. Metožu izvēle mijiedarbības līmeņa diagnosticēšanai vecākā pirmsskolas vecuma bērniem, kritēriju izstrāde, lai noteiktu mijiedarbības attīstības līmeni bērniem.
2. Pētījuma bāzes izvēle – pirmsskolas izglītības iestāde, bērnu vecums, grupa un skaits.
3. Izpētīt un noteikt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu mijiedarbības attīstības līmeni.
4. Izvēlēties un aprakstīt rotaļnodarbību metodes un līdzekļus bērnu mijiedarbības attīstības veicināšanai.
5. Apstrādāt iegūtos rezultātus un izdarīt secinājumus par paveikto darbu.

Pētījuma darbā tika izmantotas sekojošas metodes:

- individuālas pārrunas ar bērniem, lai noskaidrotu nepieciešamo informāciju;
- bērnu novērojumi savstarpējās sadarbības uzdevumu pildīšanas laikā;
- pedagoģiskā darbība, izstrādājot uzdevumus pētāmās tēmas ietvaros.

Pārrunas ir pedagoģisko parādību izziņas veids sarunas procesā dabiskajos dzīves apstākļos. Pārrunas ir subjektīva pētniecības metode, jo atklāj respondentu viedokli, tas var atšķirties no objektīvās īstenības.

Pārrunām jābūt mērķtiecīgām, plānveidīgām, tajās jāievēro individuālā pieeja un pedagoģiskais takts (Jurgena, 2002, 47).

Darba autore veica individuālas sarunas ar 6 – 7 gadus veciem bērniem, noskaidrojot bērnu labākos draugus, rotaļu biedrus grupā. Sarunu laikā bērni ir brīvi, droši, labprāt piedalās sarunās.

Pētīšana – mērķtiecīgs process, kurā novēro, izzina, sistematizē, skaidro savāktus faktus, ziņas par pētījamo objektu, tematu, lai iegūtu jaunas zināšanas, pārbaudītu iepriekšējus teorētiskus priekšstatus (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 128).

Novērošana ir viena no visizplatītākajām pedagoģiskās pieredzes izpētes metodēm. Būtiskas novērošanas pazīmes ir: novērošana vienmēr ir selektīva, jo novērojamā izturēšanās notiek noteiktā situācijā, šāda situācija ir vērsta uz personības ārējās, nevis iekšējās darbības

(motivācijas) vērojumu, līdz ar to darbības nodoms ir atklājams un interpretējams netieši (Jurgena, 2002, 45,46).

Novērošana ir mērķtiecīgs izziņas process, kurā ilgstoši vai atkārtoti vērojot, (ko) – uzzina, (kam) – izseko, (ko) – uzmana (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 111).

Autore izmantoja doto metodi un bērnus novēroja visas dienas ritā, uzmanību pievēršot gan mērķtiecīgi organizētajiem uzdevumiem, gan pašu bērnu strukturētām rotaļdarbībām, lai izzinātu, cik draudzīgi bērni ir, kā veido komunikāciju, vai labprātāk darbojas grupās, pāros vai individuāli. Novērojumi tika pierakstīti, un katrs bērns tika izvērtēts pēc iepriekš minētiem kritērijiem. Katrs kritērijs tika vērtēts ar 1, 2 vai 3 ballēm.

Novērošana tika izmantota arī pētījuma beigās, lai noteiktu, vai piedāvātā pedagoģiskā darbība sekmē bērnu savstarpējo mijiedarbību.

Pedagoģiskā darbība ir vērtīborientēta, mērķtiecīgi plānota vai intuitīva mācīšana un audzināšana, ko veic skolotājs, plānojot, organizējot, vadot mācību un audzināšanas procesu (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 126).

Pētījuma bāze

Darba autore pētījumā iesaistīja 22 vecākā pirmsskolas vecuma bērnus (6 – 7 gadi), lai izzinātu bērnu mijiedarbības prasmi (savstarpēja komunikācija, kontakts, sadarbība) attīstību dienas ritā.

Pētījuma posmi

Nākošajā darba posmā tika veikts empīrisks pētījums, kurš ietver:

- Pētāmās grupas bērnu raksturojumu;
- Praktisko darbu ar bērniem;
- Iegūto rādītāju apkopojumu un analīzi.

Balstoties uz teorētiskajām atziņām, tika izstrādāti 7 bērnu mijiedarbības vērtēšanas kritēriji (sk. 3. tabulu).

3. tabula. Kritēriji bērnu savstarpējās mijiedarbības iemaņu vērtēšanai.

Kritēriji	Vērtējums
1. Atsaucas uz piedāvājumu darboties.	<ul style="list-style-type: none"> • 3 balles – atsaucas vienmēr. • 2 balles – atsaucas situatīvi. • 1 balle – atsaucas tikai pēc pedagoga ierosinājuma.
2. Savstarpējā sadarbībā prot vienoties par plāna izveidi.	<ul style="list-style-type: none"> • 3 balles – draudzīgi vienojas un izveido kopīgu plānu. • 2 balles – kopīga plāna izveidē

	<p>nepieciešams pedagoga atbalsts.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>1 balle</i> – nespēj vienoties kopīga plāna izveidē, katrs paliek pie sava.
3. Savstarpējas palīdzības sniegšanas darbība.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>3 balles</i> – jebkurā situācijā sniedz atbalstu, palīdzību otram. • <i>2 balles</i> – palīdzību sniedz pēc pedagoga ierosinājuma. • <i>1 balle</i> – ignorē palīdzības sniegšanu arī pēc pedagoga pamudinājuma.
4. Attieksme pret partneri.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>3 balles</i> – izturas ar cieņu pret partneri, ieklausās, neapvaino. • <i>2 balles</i> – labvēlīga attieksme tiek novērota situatīvi. • <i>1 balle</i> - raksturīga neiecietība pret partneri, partnera ignorēšana, apvainošana.
5. Spēja pabeigt iesākto darbu.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>3 balles</i> – vienmēr pabeidz iesākto darbu. • <i>2 balles</i> – darba pabeigšanai nepieciešams pedagoga pamudinājums. • <i>1 balle</i> – nav motivācijas darba pabeigšanai.
6. Radušos domstarpību risināšana.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>3 balles</i> – strīdus cenšas risināt patstāvīgi mierīgā un pozitīvas komunikācijas ceļā. • <i>2 balles</i> – lūdz pedagoga palīdzību, jo nespēj viens atrisināt situāciju. • <i>1 balle</i> – destruktīva uzvedība, agresija (sišana, košana, mantu izjaukšana u.c.) kā konflikta risinājums.
7. Prasme kopīgi darboties.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>3 balles</i> – prot vienoties jebkurā darba procesā (rotalās, grupu vai pāru

	<p>darbos).</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>2 balles</i> – kopīgajā darba procesā cenšas būt noteicējs. • <i>1 balle</i> - kopīgajā darba procesā nepieciešama pedagoga ievirze.
--	--

Pēc bērnu mijiedarbības iemaņu diagnosticēšanas pabeigšanas, tiek aprēķināts katra bērna vidējais vērtējums, summējot rādītājus un dalot ar kritēriju skaitu – 7.

Augsts līmenis (vidējais vērtējums ir 2,6 – 3) – bērni mijiedarbībā ir atsaucīgi, draudzīgi. Prot vienoties par kopīga plāna izveidi. Sniedz atbalstu un palīdzību otram. Konfliktsituācijas risina patstāvīgi komunikācijas saziņā. Ieklausās partnerī, neapvaino un izturas ar cieņu.

Vidējais līmenis (vidējais vērtējums ir 2 – 2,5) – bērniem mijiedarbībā labvēlīga attieksme pret partneri tiek novērota situatīvi. Cenšas būt noteicējs kopīgajā darba procesā. Grūtības domstarpību risināšanā, kopīga plāna izveidē un darba procesa pabeigšanā.

Zems vērtējums (vidējais vērtējums 1 – 1,9) – bērniem mijiedarbībā raksturīga neiecietība, otra pilnīga ignorēšana. Nespēj strādāt pāri vai grupā.

Diagnosticēšanas novērojuma uzdevumos bērni darbojas pāros. Pāru izvēle notiek pēc nejaušības principa – katrs bērns izvēlas vienu puzzles gabalu, sameklējot un savienojot ar otru puzzles gabalu, veidojas zīmējums un arī pāris.

Rotaļdarbību apraksts.

1. Ko liksi katliņā? Skolotāja ir sagatavojusi dažādu dārzeņu un katla kartona sagataves. Bērnu uzdevums ir, darbojoties pāri, izvēlēties katla un dārzeņu (ne mazāk kā trīs) sagataves, apzīmēt tās, izgriezt un no aplikāciju papīra plēšanas tehnikā aplicēt tās.

2. Veidojam gleznu! Iepriekšējā dienā pastaigas laikā bērni vāc koku lapas, kuras vēlāk skolotāja izgludina. Aplūkojot dažādus attēlus, kas veidoti no koku lapām, katrs pāris veido kopīgu gleznu.

Abi uzdevumi paredz bērnu prasmi vienoties par uzdevuma mērķa sasniegšanu, saskaņojot dažādas nianšes, piemēram, papīra krāsas vai dārzeņu sagatavju izvēli, prasmi sadalīt pienākumus un kopīgi darboties procesā.

2.2. Grupas raksturojums pētījuma sākumā

Grupā, kurā tika veikts pētījums, ir 22 bērni vecumā no 6 – 7 gadiem: 11 zēni un 11 meitenes.

Pētījuma sākumā autore veica bērnu izpēti. Lai noskaidrotu bērnu savstarpējās mijiedarbības iemaņas, autore novēroja bērnus ikdienas situācijās, rotaļnodarbību laikā, pastaigās, rotaļāšanās laikā. Tika organizētas rotaļdarbības, bērniem darbojoties pāros, kuru laikā autore novērtēja bērnu savstarpējās mijiedarbības iemaņas.

Savstarpējās mijiedarbības iemaņu novērtēšanas dati, kas tika veikti pētījuma sākumā, ir norādīti 4. tabulā.

Balstoties uz datu tiesību aizsardzību, bērnu vārdi ir mainīti.

4. tabula. Novērojuma dati par bērnu mijiedarbības iemaņu līmeni pētījuma sākumā

Bērna vārds	Bērna mijiedarbības iemaņu līmenis pētījuma sākumā
Rihards	Mijiedarbība - zemā līmenī. Haotisks un neiecietīgs. Neieklausās otrā, ignorē otra darbības, ieteikumus un vēlmes. Nespēj pabeigt iesākto darbu līdz galam. Neapmierināts, jo nedrīkst izvēlēties grupas biedru, ar kuru darboties pāri.
Daniela	Mijiedarbība - zemā līmenī. Darba sākumā pilnībā piekrīt otra vēlmēm, bet darba procesā izdara pretēji. Domstarpību radītāja. Grūti koncentrēties kaut kam vienam. Iesāk un nepabeidz darbu, līdz ar to pabeidz partneris.
Augusts	Mijiedarbība – vidējā līmenī. Draudzīgs un nosvērts, bet nedrošs. Viegli vienojas ar otru par kopīgā darba izstrādi, sadalot pienākumus, bet visu laiku nepieciešams pedagoga atbalsts un iedrošinājums. Kopīgajā darbībā labprātāk pakļaujas otram.
Santa	Mijiedarbība - vidējā līmenī. Darbojoties pāri, prot panākt savu, vienojoties par dažādām sev vēlamajām niansēm. Darba procesā ir noteicēja un pārsvarā visu dara pati.
Ralfs	Mijiedarbība - zemā līmenī. Kluss un mierīgs vērotājs no malas. Nesadarbojas vispār, liekas, ka nesaprot, kas jādara. Ļoti lēns. Nepieciešama pedagoga iesaistīšanās un palīdzība.
Artūrs	Mijiedarbība – zemā līmenī. Absolūti tiek ignorēts partneris. Uzstāj tikai uz savām izvēlētām krāsām, formām. Negrib ļaut partnerim piedalīties kopīgajā darba procesā. Mutiski apvaino.
Laima	Mijiedarbība - augstā līmenī. Klusa, mierīga, izpalīdzīga. Ieklausās un pieņem partnera viedokli. Ļoti viegli vienojas par kopīga darba izstrādi. Darbu veic rūpīgi.
Jēkabs	Mijiedarbība - vidējā līmenī. Spēj vienoties par kopīgā darba pienākumu sadali. Ja darba procesā rodas domstarpības, lūdz pedagoga palīdzību. Brīžiem manāma neiecietība pret partneri, vārdiski apvainojumi, ja kaut kas neizdodas tā, kā plānots.
Hanna	Mijiedarbība – zemā līmenī. Raksturīga uzmanības nenoturība. Ja ar otru sarunā par katra pienākumiem uzdevuma veikšanā, tad savus pienākumus nespēj veikt. Nepabeidz iesākto. Meklē iemeslus, lai tikai nedarītu.

Eva	Mijiedarbība - augstā līmenī. Viegli vienojas par uzdevumu sadali, darbu pabeidz. Neatsaka palīdzību, ja tāda nepieciešama otram. Ar cieņu izturas ne tikai pret partneri kopīga uzdevuma veikšanai, bet arī pret visiem grupas biedriem.
Kristiana	Mijiedarbība - vidējā līmenī. Manāms pašpārliecinātības trūkums. Nedrošība kopīgajā darbībā. Raksturīga pakļaušanās otram. Pret citiem izturas draudzīgi un labvēlīgi. Ja cita rīcībai vai viedoklim nepiekrīt, meklē pedagoga atbalstu.
Dārta	Mijiedarbība – augstā līmenī. Ļoti labi prot vienoties par veicamā uzdevuma pienākumiem un paredzamo rezultātu. Korekta, draudzīga un laipna attieksme pret otru. Tikai ne labprāt vēlas palīdzēt otram, jo uzskata, ka katram ir savs uzdevums veicams.
Rovens	Mijiedarbība - zemā līmenī. Nav ieinteresēts darboties vispār. Agresīvs, neapmierināts. Darbu dara vienatnē, pilnībā ignorējot gan otru bērnu, gan pedagogu. Iesākto darbu nepabeidz.
Emīlija	Mijiedarbība - augstā līmenī. Atsaucīga un draudzīga. Ļoti viegli vienojas par jebko un īsā laika posmā arī veic darbu. Ne labprāt iesaistās palīdzības sniegšanā (piemēram, palīdzēt izgriezt vai saplēst papīru) otram. Ja darbojoties kopā rodas kādas nesaskaņas, patstāvīgi tās risināt necenšas, bet lūdz pedagoga palīdzību.
Enrike	Mijiedarbība – zemā līmenī. Liekas, zēns neizprot, ko nozīmē darboties kopā vai pārī. Absolūti ignorē partneri. Ja otrs cenšas vienoties par kopīgu darbību, piemēram, ko katrs darīs, pretī saņem agresīvu uzvedību, kas izpaužas kā sišana, durstīšana ar zīmulī. Darbojas pārsvarā atsevišķi un savus darbiņus nepabeidz, beidz tos saplēš.
Katrīna	Mijiedarbība - augstā līmenī. Organizētāja, kas visu nokārto, kā vajag. Uzklasa un ieklausās otrā, ja nepieciešams, arī pielāgojas otra vēlmēm. Prot vienoties par jebko. Domstarpības cenšas risināt patstāvīgi. Ja nespēj, tad neturpina radušos konfliktsituāciju
Renārs	Mijiedarbība - zemā līmenī. Labprāt nedarītu neko. Diezgan izklaidīgs. Grūti panākt vienošanos ar otru, jo cenšas būt noteicējs. Radušās domstarpības nerisina pats, bet gan uzreiz to dara zināmu pedagogam. Iesākto darbu pabeigšanai nepieciešams pedagoga pamudinājums.
Beāte	Mijiedarbība – augstā līmenī. Aktīva, zinoša, radoša. Ikvienā procesā ir savs redzējums. Sarežģītāk ir ar otra viedokļa uzklauššanu un ieklausīšanos. Cenšas gūt pārsvaru pār otru, līdz ar to radušās domstarpības nespēj atrisināt pastāvīgi. Var aizvainot otru.
Miks	Mijiedarbība - vidējā līmenī. Attieksmē pret otru vienmēr izturas ar cieņu, neapvaino, ieklausās. Nepatīk strādāt pārī vai

	grupā. Labprāt darbojas viens pats. Līdz ar to pāru darbos nepieciešams pedagoga iedrošinājums un palīdzība vienoties par kopīgo darba procesu (kurš krāsos, kurš aplicēs vai griezīs u.tml.), par iesāktā darba pabeigšanu.
Karlīna	Mijiedarbība - augstā līmenī. Savstarpējā sadarbība nesgādā grūtības, meitene ir atsaucīga, labprāt iesaistās kopīgās darbībās. Lai arī viegli vienojas ar partneri par uzdevumu veikšanu, tomēr manāma neiecietība, ja partneris ir lēnāks vai nesaprot kaut ko.
Markuss	Mijiedarbība – zemā līmenī. Strādājot pāri vai grupā, nedarbojas, vai nu piekrīt partnera viedoklim un pats neko nedara, vai arī pilnībā ignorē partneri un dara, kā pašam tīk. Nepieciešams nepārtraukts pedagoga atgādinājums pabeigt darbu, palīdzēt otram, izturēties ar cieņu.
Raiens	Mijiedarbība - zemā līmenī. Pret grupas biedriem izturas draudzīgi un cieņpilni, bet neiesaistās kopīgās aktivitātēs. Mācību procesa laikā sarežģīti strādāt pāri vai grupā, grūti pieņemt otra viedokli. Vienmēr paliek pie sava. Nelabprāt palīdz otram.

Veicot uzdevumus, bērni izrādīja interesi un radošu pieeju. Īpaši patika uzdevums par kopīgas gleznas veidošanu no dabas materiāliem – koku lapām. Sarežģītāk veicās ar vienošanos par kopīgā darba procesa īstenošanu jeb vienošanos par kompozīcijas elementiem. To pastiprināja arī nejaušais sadalījums pāros, ar ko daži bērni nebija apmierināti. Gan ar savstarpēju atbalstu, gan pedagoga pamudinājumu uzdevumu paveica visi pāri.

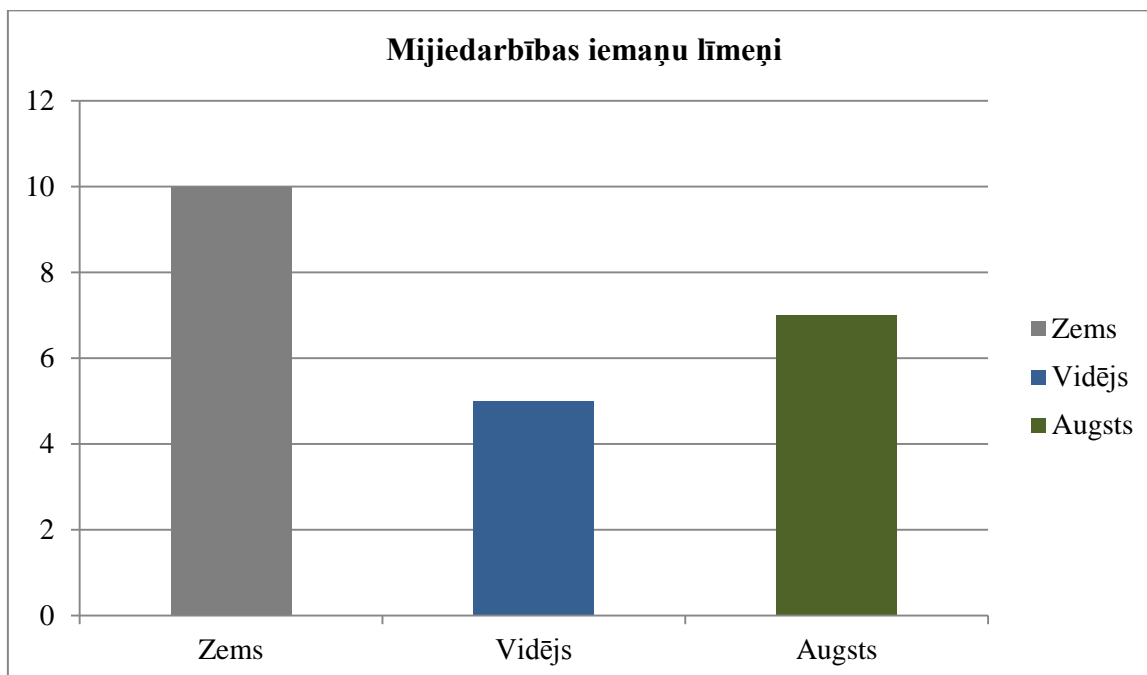
Novērtēšanas rezultāti tika apkopoti tabulā un attēloti attēlā (sk. 5. tabulu, 7. attēlu).

5. tabula. Bērnu savstarpējās mijiedarbības iemaņu novērtēšana

Bērnu vārdi	Atsauca uz piedāvājumu darboties.	Savstarpējā sadarbībā prot vienoties par plāna izveidi	Savstarpējas palīdzības sniegšanas darbība	Attrieksme pret partneri	Spēja pabeigt iesāktu darbu	Radušos domstarpību risināšana	Prasme kopīgi darboties	Kopā /vidējais
Rihards	2	1	1	1	2	2	1	10/ 1,4
Daniela	1	1	1	2	2	2	1	10/ 1,4
Augusts	2	2	2	3	2	2	3	16/

								2,3
Santa	2	2	3	2	3	2	2	16/ 2,3
Ralfs	1	1	1	2	1	2	1	10/ 1,4
Artūrs	2	1	2	2	2	2	2	13/ 1,8
Laima	2	3	2	3	3	3	2	19/ 2,7
Jēkabs	3	3	2	2	2	2	2	16/ 2,3
Hanna	1	1	1	1	2	2	1	9/ 1,3
Eva	3	3	3	3	3	2	3	20/ 2,9
Kristiana	2	2	2	3	2	2	1	14/ 2
Dārta	2	3	2	3	3	3	2	18/ 2,6
Rovens	1	1	1	1	1	1	1	7/1
Emīlija	3	3	2	3	3	2	3	19/ 2,7
Enrike	1	1	1	1	1	1	1	7/1
Katrīna	3	3	3	3	3	3	3	21/ 3
Renārs	1	2	1	2	2	2	2	12/ 1,7
Beāte	3	3	3	2	3	2	2	18/ 2,6
Miks	2	2	2	3	2	2	1	14/ 2
Karlīna	3	3	3	2	3	2	3	19/ 2,7
Markuss	1	2	2	2	2	1	1	11/ 1,6

Raiens	2	1	1	3	2	2	1	12/ 1,7
--------	---	---	---	---	---	---	---	------------

7. attēls. Bērnu savstarpējās mijiedarbības iemaņu novērtēšanas līmeņi pētījuma sākumā

Analizējot pirmo kritēriju, autore atzīmē, ka vienmēr piekrīt kopīgi darboties tikai 6 grupas bērni. Lielākai daļai (kopā 16 bērni) atsaucība ir situatīva (9 bērniem) vai tikai pēc pedagoga ierosinājuma (7 bērniem). Tas ir atkarīgs no bērna tā brīža interesēm, garastāvokļa un arī partnera. Autore novērojusi, ka bērni, kuriem ir nepieciešams pedagoga pamudinājums iesaistīties kopīgā darbībā, arī dienas ritā parasti nepieciešams pieaugušā atbalsts un uzmuntrinājums.

Novērtējot bērnu mijiedarbības prasmes pēc otrā kritērija, autore secina, ka 8 grupas bērniem vienošanās par kopīgu darbības plānu nerada problēmas, 6 bērniem nepieciešams pedagoga atbalsts un 8 bērniem ir tikai sava pozīcija, neieklausoties nevienā. Kā novēroja autore, šiem bērniem ir arī grūtības vai negribēšana savstarpējās palīdzības sniegšanā. Atsaucīgi un gatavi sniegt atbalstu otram ir tie paši bērni, kuri ir atsaucīgi piedāvājumam darboties.

Attieksmē pret partneri lielākoties tiek novērota labvēlīga attieksme, lai arī reizēm parādās neieklausīšanās vai asāku vārdu pārmaiņa. Tikai 4 pētāmās grupas bērniem raksturīga neiecietība un pilnīga partnera ignorēšana.

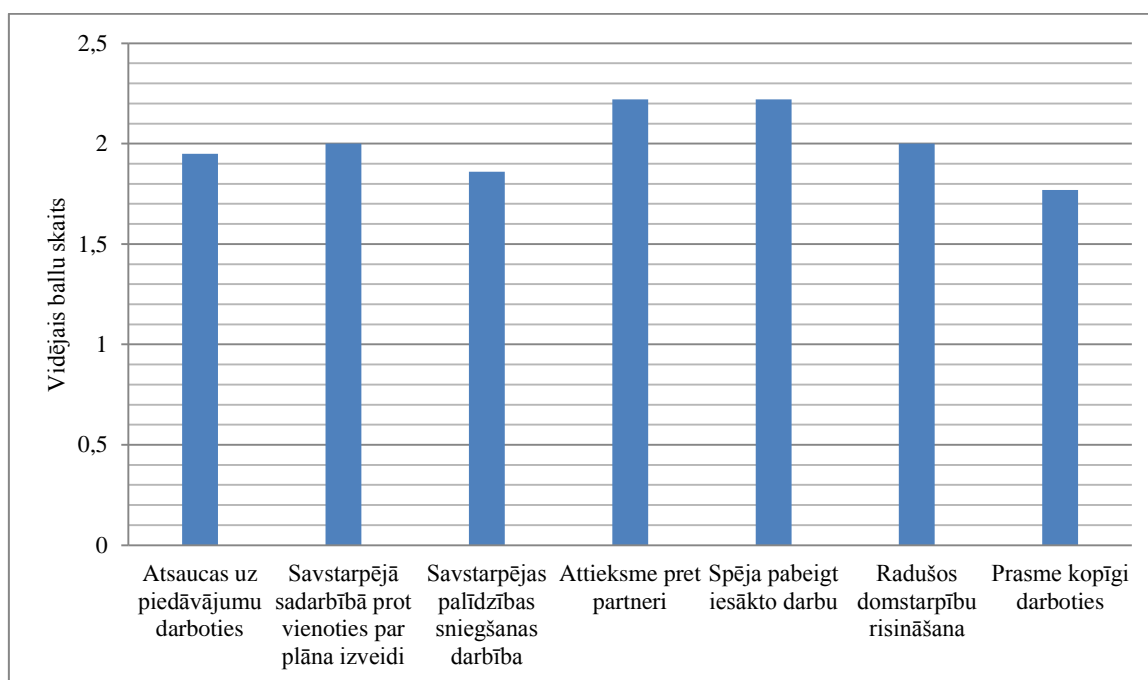
Apkopojot kritēriju rezultātus, autore secina, ka domstarpību risināšanā, kopīgā darba procesa ievirzē un arī iesāktā darba pabeigšanas procesā pārsvarā ir nepieciešama pedagoga ievirze un atbalsts.

Diagrammā attēlotie rezultāti liecina, ka bērnu savstarpējās mijiedarbības līmenis ir dažāds. Maksimālo ballu skaitu – 21 balli saņēma tikai 1 bērns, Katrīna. Meitene ir aktīva, draudzīga, komunikabla, ļoti labi jūtas ikvienā pāru, grupu vai apakšgrupu darbā. Augsts vidējais mijiedarbības līmenis ir vēl 6 bērniem: Laimai, Evai, Dārtai, Emīlijai, Beātei, Karlīnai. Autore novēroja, ka bērniem viegli veidojas savstarpēja komunikācija, viņi ir aktīvi ne tikai rotaļnodarbībās, bet arī brīvā laika rotaļās, pastaigās, vienmēr cenšas izpalīdzēt, neapvainot.

Vidējais mijiedarbības līmenis ir 5 bērniem: Augustam, Santai, Jēkabam, Kristianai, Mikam. Šiem bērniem ir nepieciešams pedagoga atbalsts, ir nepietiekamas patstāvības prasmes domstarpību risināšanā, savstarpējā sadarbībā, izvirzot mērķi vai to kopīgi realizējot.

Zemu miiedarbības līmeni ieguva 10 bērni: Rihards, Daniela, Ralfs, Artūrs, Hanna, Rovens, Enrike, Renārs, Markuss, Raiens. Tie pārsvarā ir zēni. Pēc autores novērotā, zēniem ir grūti veidot kontaktus ar vienaudžiem, raksturīga arī agresīva uzvedība, neiecietība ne tikai pret bērniem, bet arī pieaugušajiem. Zēni parasti spēlējas vienatnē vai ir novērotāju pozīcijās. Savukārt, abām meitenēm ir raksturīga uzmanības nenoturība, nedaudz haotiska uzvedība, nespēja koncentrēties. Tas ietekmē mijiedarbību vienaudžu vidū.

Pēc novērtēšanas datiem, izrēķinot katra kritērija pētāmās grupas vidējo balli, var secināt, ka neviens no izstrādātajiem kritērijiem neieguva maksimālās 3 balles. Pētāmās grupas kopvērtējumā viszemākā ir *prasmē kopīgi darboties* (1,77 balles), kurai seko *savstarpējās palīdzības sniegšanas darbība* (1,86 balles) un *atsaucība piedāvājumam darboties* (1,95 balles) (sk. 8. attēlu).

8. attēls Kritēriju vidējais vērtējums grupā pētījuma sākumā

Pēc sākuma novērojumiem, tiek secināts, ka bērniem ir nepieciešams:

- *pedagoga atbalsts domstarpību risināšanas prasmju pilnveidē, lai mazinātu nepiekāpšanos, dusmas pret partneri;*
- *pedagoga ievirze kopīgajā darba procesā, palīdzot vienoties par mērķi vai darba plānu, par pienākumu sadali;*
- *pamudinājums darba realizācijā, lai iesāktais darbs tiek pabeigts.*

Jo prasmīgāk bērni spēj vienoties par kopīgu darbības plānu un mērķi, jo veiksmīgāka ir savstarpējā mijiedarbība.

2.3. Empīriskā pētījuma norises apraksts

Darba autore, vadoties pēc novērotajiem datiem pētījuma sākumā, secina, ka bērnos jāpilnveido prasme kopīgi darboties, t.n., jebkurā darba procesā (rotaļās, grupu vai pāru darbos) spēj mierīgi vienoties, sniegt savstarpēju palīdzību, atbalstu, rosinot bērnus būt laipnākiem, pieklājīgākiem, iecietīgākiem pret partneri.

Darba autore izvēlētajā pirmsskolas izglītības iestādē, strādājot ikdienā ar bērniem, izmantoja dažādas pedagoģiskās darbības, lai veicinātu veiksmīgu bērnu savstarpējo mijiedarbību. Pedagoģiskā darbība ir vērtīborientēta, mērķtiecīgi plānota un intuitīva mācīšana un audzināšana, ko veic skolotājs, plānojot, organizējot un vadot mācību un audzināšanas procesu (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 126).

Dotajā posmā darba autore sagatavoja uzdevumus dažās mācību jomās, dodot bērniem iespēju darboties nelielās grupās vai pāros. Darba organizācija grupās vai pāros notika pēc nejaušības principa izlozes veidā, lai pēc iespējas vairāk tiktu veicināta iespēja darboties vienā pārī vai grupā bērniem ar dažādām savstarpējām simpātijām un interesēm. Autore novēroja bērnus darbībā, savstarpējās (bērns – bērns, bērns – pedagogs) sarunās un izsecināja, kā noris savstarpējā mijiedarbība.

Tā kā mijiedarbība ir saskarsmes partneru savstarpējā sadarbība, tad tika izvirzīta caurviju prasme - sadarbība.

Sasniedzamie rezultāti caurviju prasmei:

- Izsaka savas domas un jūtas.
- Izturas pieklājīgi un rīkojas iejūtīgi, mācās veidot noturīgas attiecības un savu izpratni par draudzību.
- Mācās risināt konfliktsituācijas, saskaņot darbības ar citiem.
- Mācās strādāt, izvirzot kopīgu mērķi, uzņemties un dalīt atbildību.
- Mācās uz klausīt citus un izteikt savu viedokli.

- Palīdz un pieņem palīdzību.
- Sāk saprast, kā paša uzvedība un emocijas ietekmē citus.

Vērtības – laipnība, atbildība, cieņa, godīgums.

Laipnība – ievēro saziņas kultūru mācību uzdevumu veikšanā, ikdienas saskarsmē, sasveicinās, atsveicinās, lūdz, pateicas.

Atbildība – spriež par konkrēta noteikuma nepieciešamību, vienojas ar citiem par to, saudzīgi un taupīgi izmanto darba piederumus un materiālus.

Cieņa – uzklausa savu partneri, mācās pieņemt otra viedokli.

Godīgums – uzticīgs saviem pienākumiem, godīgs pret sevi un citiem, nepārkāpj noteikumus.

Pārskats par izvēlētām mācību jomām, sasniedzamiem rezultātiem un uzdevumiem ir uzskatāmi aprakstīts 6. tabulā.

6. tabula. Mācību jomu sasniedzamie rezultāti un uzdevumi savstarpējās mijiedarbības veicināšanai

Mācību joma	Sasniedzamais rezultāts mācību jomai	Uzdevumi
Sociālā un pilsoniskā mācību joma.	<ul style="list-style-type: none"> • saprot vienotu kārtības noteikumu nozīmi, ievēro tos; • skaidro un atšķir labu rīcību no sliktas; • sadarbojoties īsteno kopīgu uzdevumu un vienojas par kopīgu mērķi. 	Kopīgi izstrādāt grupas iekšējās kārtības noteikumus.
Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību joma	<ul style="list-style-type: none"> • darbojoties pāros, veido, rada kolāžu, mērķtiecīgi variē un kombinē krāsas, līnijas, laukumus, tekstūras dažādos formātos un ritmos; • mākslinieciskajā darbībā mērķtiecīgi eksperimentē ar pašu izvēlētiem materiāliem un tehniskajiem paņēmieniem; • izspēlē literārā darba sižetu, svastarpēji vienojoties par lomu sadali. 	Sadalīt literārā darba lomas izrādei. Izgatavot ieejas biļetes.
Tehnoloģiju mācību	<ul style="list-style-type: none"> • piedalās vienkāršu ēdienu 	Veidot dekorācijas

joma	<p>pagatavošanā;</p> <ul style="list-style-type: none"> • darbojoties grupās, veido dekorācijas izrādei; • darbojoties pāros un pēc tam grupās, izgatavo telpisku objektu – māju un izveido pilsētu; 	<p>izrādei.</p> <p>Izveidot telpisku objektu – māju.</p> <p>Piedalīties ēdienu gatavošanā.</p>
Valodu mācību joma	<ul style="list-style-type: none"> • saprotami un secīgi stāsta par dzirdēto, savām emocijām, literārā darba varoņu vai savu rīcību; • strādājot pāri, vienojas par kopīgo rezultātu un prezentē to. 	<p>Noklausoties K.Skalbes pasakas “Kaķīša dzirnaviņas” fragmentus, analizēt tēlu (zēnu, kaķīša meitu, melnā runča, princeses) rīcību.</p>

Uzdevumi rotaļnodarbībām tika sagatavoti atbilstoši pētāmajai un grupas izzināmai tēmai mēnesim. Papildus mācību darba procesam, tika izmantotas arī rotaļas kā savstarpējās mijiedarbības veicinātājas.

Autore bērņus novēroja un piefiksēja viņu savstarpējās sadarbības prasmes un iemaņas visā dienas ritā.

Septembra izzināmā tēma pirmsskolā un grupā ir “Iepazīsimies!” un oktobra tēma - “Rudens pagalmā”, kuru ietvaros darba autore bērņiem piedāvā dažādus uzdevumus un aktivitātes, saistībā ar pētāmo tēmu.

Grupas noteikumu izstrāde. Bērņi, saskaitoties no 1 līdz 5, sadalās darba grupās. Pirms noteikumu izstrādes, tiek pārrunāts, ko bērņi saprot ar jēdzienu “noteikumi”, kāpēc tie nepieciešami, vai paši var izveidot noteikumus grupā. Lai atvieglotu grupiņas noteikumu izstrādi, darba autore stāstīja par 5 nepaklausīgiem varoņiem (sk. 1. pielikumu), kas mudina rīkoties pretēji uzvedības normām. Nepieciešamas rotaļlietas – dinozaurs, žurka, zilonis, rūķītis, bruņurupucis. Pēc katra fragmenta noklausīšanās, bērņi savā darba grupā vienojās, kā varētu nosaukt doto noteikumu vai likumu. Darba autore visus variantus pierakstīja. Pēc tam bērņi balsoja (paceļot roku), kurš nosaukums ir atbilstošākais. Noslēgumā katrai darba grupai bija jāuzzīmē 5 stāsta varoņi, savstarpēji vienojoties par to, kuru tēlu zīmēs katrs no bērņiem (sk. 9. attēlu).

Darba autore uzskata, ka bērniem pašiem piedaloties iekšējās kārtības noteikumu izstrādē, tie veiksmīgāk tiek pielietoti un savstarpējā mijiedarbība vienaudžu vidū arī norit veiksmīgāk.

9. attēls. Grupas noteikumu izstrāde.

Māju un pilsētas būvniecība. Mēneša apakštēmas “Būvējam un ceļam” ietvaros, darba autore grupā ir atnesusi dažāda izmēra kartona kastes. Tās, protams, piesaista bērnu uzmanību. Rodas dažādi jautājumi: “Kāpēc tās vajadzīgas? Ko darīsim?” Darba autore aicina padomāt bērnus, kā varētu izmantot kastes kaut ko radot kopīgi. Raisās diskusija. Protams, bērniem kastes saistās ar māju, garāžu, bērnudārzu. Darba autore aicina padomāt, kas būs nepieciešams, lai kastes izskatītos līdzīgas mājām. Bērni – “vajag logus, durvis, jumtu, var būt vairāki stāvi”.

Pirms darba sākšanas, autore min nosacījumu – māja jābūvē strādājot pāri. Pāros bērni šoreiz sadalās patstāvīgi. Autore rosina bērnus sakārtot darba vietas veicamajām darbībām, saskaņot darbības un pienākumus, izvēlēties materiālus. Tā kā darbs ir apjomīgs un laikietilpīgs, tas ilgst gandrīz visu nedēļu. Pats darba process prasa ciešu sadarbību ar partneri, jo jumta konstrukcijas piestiprināšana vai “mājas” izdekorēšana ar līmplēvi vienam ir grūti, pat neiespējami paveicama. Darba autore līdzdarbojas, nepieciešamības gadījumā arī piepalīdzot.

Uzdevums bērniem ļoti patika. Tas prasīja radošu pieeju, jo paraugi pirms darba netika rādīti. Tika veicināta bērnu iniciatīva, prasme strādāt pāri, vienoties un pabeigt iesākto darbu līdz galam. Ar to gan veicās dažādi, bet bija bērni, kas pabeidza ne tikai savu darbu, bet arī palīdzēja citiem.

Darba procesa noslēgumā tika izveidota pilsēta, kurai bērni deva nosaukumu “Cepumiņu pilsēta” (sk. 10. attēlu).

10. attēls “Māju un pilsētas būvniecība”

Ābolu maizīšu cepšana un burkānu sulas spiešana. Bērni uz bērnudārzu atnesuši rudens augļus (ābolus, avenes) un burkānus. Līdzīgi ir paņemti arī priekšauti un mizojamie naži. Autore ir sagatavojusi arī silikona pannīņas cepšanai (katram pārim viena) un Dobeles dzirnavnieka maisījumu “Ātrā kūka”. Pirms darba procesa bērni sadalās pāros pēc izlozes varianta – katrs izvēlas vienu puzzles gabaliņu, kuram jāsameklē pāris. Darba autore aicina bērnus padomāt, kas vispirms ir jādara, lai darbotos virtuvē, lai varētu pagatavot ēdienu. Bērni secina, ka vispirms jānomazgā rokas, jāapsien priekšauts. Tad ir jāgatavo nepieciešamās izejvielas produkta radīšanai, jāveic augļu un dārzeņu termiskā apstrāde – jānomazgā zem tekoša ūdens.

Darba procesā katrs pāris vienojas par pienākumu sadali, kurš jauks mīklu (sk. 2. pielikumu), kurš mizos, griezīs vai rīvēs ābolus.

Darba process parādīja arī bērnu praktiskās iemaņas – naža pareizu turēšanu, prasmi rīvēt vai griezt gabalos. Neraugoties uz to, ka lielākai daļai bērnu tāda darbošanās bija pirmo reizi, gan process, gan rezultāts radīja sajūsmu, vēlmi pabeigt darbu pat tad, ja neveicas tik labi (burkānu mizošanā), vēlmi otram palīdzēt, parādot, kā pareizi jāmizo.

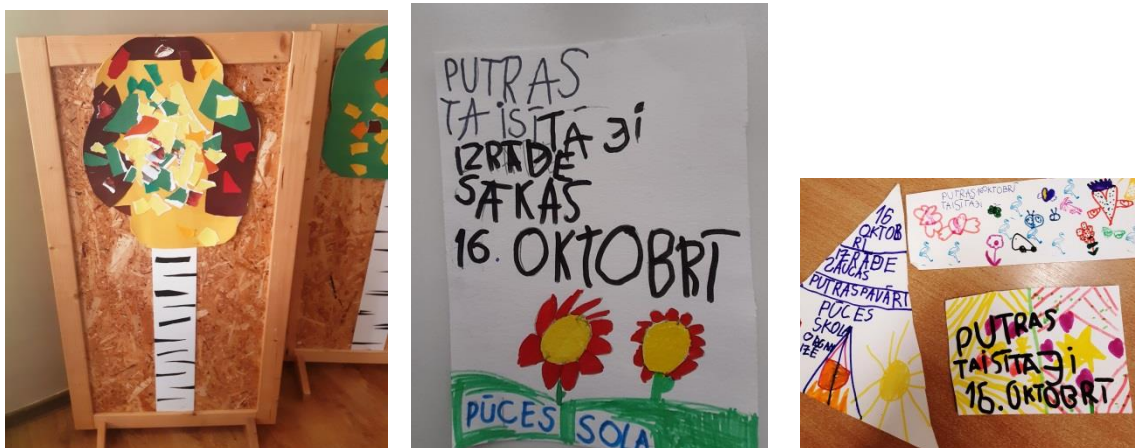
Iestudējam teātra izrādi! Vislatvijas un bērnudārza putras nedēļas ietvaros, ko katru gadu organizē “Rīgas dzirnavnieks”, bērniem tiek piedāvāts iestudēt nelielu teātra izrādi “Putras taisītāji”, ko izrādīs pārējām bērnudārza grupiņām. Tā kā bērnudārzā ir vēl 4 grupas un pētāmajā grupā bērnu ir daudz, autore piedāvā iestudēt izrādīt 2 “aktieru” sastāviem. Respektīvi, pētāmās grupas bērni tiek sadalīti 2 apakšgrupās pēc nejaušības principa (katrs izvēlas vienu lapu, uz kuras ir uzrakstīts cipars 1 vai 2), katrā apakšgrupā ir 11 bērni, kuriem jāprot vienoties par lomu un pienākumu sadali: 7 aktieru lomas, 2 biļešu tirgotāji, kontrolieris un vietu ierādītājs.

Pirms darba procesa, autore jautā: “Kas ir izrāde? Kas nepieciešams, lai izrāde notiktu?” Bērnu atbildes tiek balstītas uz pieredzi vai fantāzijām, jo, diemžēl, ir bērni, kuri nav bijuši uz teātra izrādēm. Sarunas, dialoga rezultātā noskaidro, ka nepieciešamas lomas, teksts, dekorācijas, biļetes, mūzika.

Autore piedāvā gatavu tekstu (sk. 3. pielikumu). Iepazīstina bērnus ar to. Tekstā ir bērniem nedzirdēti vārdi – *teicējs, abra*, ko uzreiz arī noskaidro, apskatot abru realitātē.

Dotais uzdevums sekmē bērnu prasmi iedrošināt un atbalstīt otru uzņemties lomu, risināt domstarpības, kas rodas lomu sadalē. Domstarpību risināšanā ļoti labi palīdzēja kritiskā domāšana, pamatojot, kāpēc viens vai otrs der lomai, bet cits – nē. Tāpat tika pilnveidotas sadarbošanās prasmes, pāros darinot ieejas biļetes un dekorācijas. Tika akcentēts *godīgums* kā vērtība balsojumā par biļetēm, kad bija jāizvēlas divas biļetes no visām, ar nosacījumu, ka par savu biļeti balsot nedrīkst.

Darba process bija interesants un aizraujošs (sk. 11. attēlu), bērni arī apmainījās ar savām iepriekš sadalītām lomām.

11. attēls *Putras nedēļas darba procesa rezultāti*

Tēmas ietvaros bērni klausās K. Skalbes pasakas “Kaķīša dzirnaviņas” fragmentus un strādājot pāros, grupē labās un sliktās īpašības (sk. 4. pielikumu), izskaidrojot tās. Bērniem viegli bija vienoties par labo vai sliktu īpašību, bet grūtības radīja to izskaidrošana. Tas atkarīgs no bērnu vārdu krājuma bagātības.

Papildus rotaļnodarbību uzdevumiem tika piedāvātas dažādas aktivitātes: orientēšanās pāros, sociālās spēles (sk. 5. pielikumu) ar mērķi – veicināt savstarpējo mijiedarbību.

2.4. Rezultātu salīdzinošā analīze

Darba autore pēc pedagoģiskās darbības veica atkārtotu bērnu diagnostiku ar mērķi, noskaidrot vai pedagoģiskā darbība caur spēlēm, rotaļdarbību un citiem attīstošiem momentiem, strādājot pāros vai mazās darba grupās, veicina bērnu savstarpējo mijiedarbību.

Pētījuma noslēgumā bērni pēc nejaušības principa sadalījās pāros un gatavoja dekorāciju grupiņai. Bērniem bija pieejami dekorāciju paraugu attēli (sk. 6. pielikumu) un izejmateriāli.

Bērnu vērošanas kritēriji bija kā pētījuma sākumā (sk. 3. un 8. tabulu).

Diagnostikas dati par bērnu mijiedarbības iemaņām pētījuma beigās ir doti 7. tabulā.

7. tabula. Novērojuma dati par bērnu mijiedarbības iemaņu līmeni pētījuma beigās

Bērna vārds	Bērna mijiedarbības iemaņu līmenis pētījuma sākumā
Rihards	Vidējs mijiedarbības iemaņu līmenis. Uzlabojusies prasme vienoties. Attieksmē pret partneri cenšas izturēties ar cieņu un ieklausīties, atklāti neizrāda nepatiku pret partneri. Cenšas regulēt savas emocijas.
Daniela	Vidējs mijiedarbības iemaņu līmenis. Ar pieaugušā vai pedagoga palīdzību spēj vienoties par kopīgu darbības plānu, cenšas palīdzēt otram. Joprojām ir grūti koncentrēties kaut kam vienam, līdz ar to tas rada domstarpības pāru vai grupu darbā. Iesākto darbu pabeidz ar grūtībām.
Augusts	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Labprāt piekrīt kopīgam darbošanās piedāvājumam, viegli vienojas ar otru par kopīgā darba izstrādi, pienākumu sadalē pārsvarā piekrīt otram. Attieksmē pret partneri ir labvēlīgi noskaņots. Savu ideju ierosināšanā nepieciešams pieaugušā vai pedagoga pamudinājums.
Santa	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Ir uzlabojusies attieksme pret partneri, cenšas ieklausīties otrā. Līdz ar to tas mazina strīdus situāciju rašanos. Kopīgajā darba procesā cenšas pielāgoties otram, vienoties atšķirīgu uzskatu gadījumā.
Ralfs	Vidējs mijiedarbības iemaņu līmenis. Joprojām ir lēns darba temps un nepieciešams pedagoga atbalsts ikvienā lietā. Lēnām izprot kopīga darba nozīmi un ar pieaugušā palīdzību spēj vienoties kopīgā darba procesa izstrādē. Kopīga darbošanās gan vēl sagādā grūtības.
Artūrs	Vidējs mijiedarbības iemaņu līmenis. Krietni uzlabojusies prasme sadarboties un komunikatīva saskarsme. Cenšas ieklausīties partnerī, vienoties par kopīga mērķa sasniegšanas soļiem.
Laima	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Mijiedarbības līmenis nav izmainījies arī kritēriju vērtējumā. Joprojām meitene ir

	klusa, mierīga, izpalīdzīga. Ieklausās un pieņem partnera viedokli. Ļoti viegli vienojas par kopīga darba izstrādi. Darbu veic rūpīgi.
Jēkabs	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Kopīgajā darbībā sācis palīdzēt otram, ir izmainījusies attieksme pret otru. Cenšas neiesaistīties strīdos un komunikācijā neapvainot partneri. Ir uzlabojusies emociju pašregulācija.
Hanna	Vidējs mijiedarbības iemaņu līmenis. Mainījusies un uzlabojusies attieksme pret partneri. Cenšas uzklaut, ieklausīties un palīdzēt. Labprāt iesaistās grupu un pāru darbos. Par katru darbību nepieciešams pedagoga apstiprinājums. Joprojām manāma uzmanības nenoturība un iesāktā darba nepabeigšana.
Eva	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Mainījusies attieksme domstarpību situācijās – neiesaistās vai cenšas risināt patstāvīgi. Joprojām viegli vienojas par uzdevumu sadali, darbu pabeidz. Neatsaka palīdzību, ar cieņu izturas ne tikai pret partneri kopīga uzdevuma veikšanai, bet arī pret visiem grupas biedriem.
Kristiana	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Krietni uzlabojusies prasme kopīgi darboties, ne tikai ieklausoties otrā, bet arī izsakot savu viedokli. Mazinājusies pakļaušanās otram un nedrošība kopīgajā darbībā.
Dārta	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Uzlabojusies spēja sadarboties ar jebkuru grupas bērnu un savstarpējas palīdzības sniegšanas prasme, kas iepriekš tika realizēta tikai pēc pedagoga pamudinājuma.
Rovens	Zems mijiedarbības iemaņu līmenis. Ļoti cenšas būt atsaucīgs, izpalīdzīgs, pozitīvi noskaņots pret partneri. Visu laiku nepieciešams pedagoga atbalsts. Joprojām konfliktsituācijās ir manāma agresija un neapmierinātība un nespēja strādāt pāri vai grupā.
Emīlija	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Kopdarbībā sākusi ievērot partneri, ja nepieciešams, arī neatteikt palīdzību. Mierīga, nosvērta, atsaucīga un draudzīga. Ļoti viegli vienojas par jebko un īsā laika posmā arī veic darbu.
Enrike	Zems mijiedarbības iemaņu līmenis. Sāk piedalīties pāru vai grupu darbos, kopīgajās spēlēs, cenšas ieklausīties partnera teiktajā. Pats nepiedāvā savas idejas un joprojām darbu veic pretēji tam, kā vienojas. Joprojām raksturīga agresīva uzvedība, kas izpaužas kā sišana, durstīšana ar zīmuli. Iesāktos darbiņus pabeidz tad, ja piepalīdz pedagogs.
Katrīna	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Organizētāja, kas visu nokārto, kā vajag. Uzklaut un ieklausās otrā, ja nepieciešams, arī pielāgojas otra vēlmēm. Prot vienoties par jebko.

	Domstarpības cenšas risināt patstāvīgi. Ja nespēj, tad neturpina radušos konfliktsituāciju
Renārs	Vidējs mijiedarbības iemaņu līmenis. Ļoti audzis mijiedarbības līmenis. Uzlabojusies prasme sadarboties – prasme vienoties, prasme palīdzēt otram, attieksme pret partneri. Cenšas pabeigt iesāktos darbiņus.
Beāte	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Cenšas mazināt savu ietekmi, savu uzskatu uzspiešanu otram. Mazinājusies negatīvā saziņas saskarsme, kad tika aizvainoti citi. Ikvienā procesā ir savs redzējums, pamatojums tam.
Miks	Vidējs mijiedarbības iemaņu līmenis. Lai arī īsti nepatīk strādāt pāri vai grupā, bet sāk pieņemt tādu mācību procesa metodi. Cenšas būt noteicējs kopīgajā darbībā, kas bieži rada domstarpības. Tās zēns risina mierīgā pārrunu ceļā.
Karlīna	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Uzlabojusies attieksme pret partneri. Cenšas pagaidīt, ja partneris nespēj izlemt vai pabeigt iesākto. Līdz ar to ir mazinājušās strīdus situācijas, kas pozitīvi ietekmē savstarpējo sadarbību
Markuss	Vidējs mijiedarbības iemaņu līmenis. Strādājot pāri vai grupā, sācis sadarboties, ieklausīties partnerī un kopīgi veikt darbu. Joprojām nepieciešams nepārtraukts pedagoga atgādinājums pabeigt darbu.
Raiens	Augsts mijiedarbības iemaņu līmenis. Iesaistās gan grupas, gan pāru kopīgajās aktivitātēs. Izpalīdzīgs, draudzīgs ne tikai mācību procesa laikā, bet arī ikdienas darbiņos (aizšņorēt kādam šņores, noslaucīt galdu u.c.). Ļoti pozitīvs komunikācijā.

Apkopojot rezultātus pēc kritēriju punktu summēšanas, var secināt, ka visiem bērniem, ir novērojama mijiedarbības iemaņu uzlabošanās (neskaitot Katrīnu, kurai jau novērojuma sākumā bija augstākais ballu skaits). Neraugoties uz to, daudzi joprojām ir savā mijiedarbības iemaņu attīstības līmenī, uzlabojušās tikai dažas mijiedarbības iemaņu prasmes (sk. 9. tabulu): prasme vienoties par kopīga plāna izstrādi, attieksme pret otru kļuvusi iecietīgāka, uzlabojusies motivācija pabeigt iesākto darbu. Lai arī konfliktisituāciju risināšana ir ļoti sarežģīta prasme, bērni sava temperamenta, rakstura iespēju robežās cenšas neradīt strīdu situācijas vai arī cenšas regulēt savas emocijas. Tas nav viegli. Tāpēc grupiņā ir izveidots dusmu stūrītis, kur var “izlādēt” savas dusmas, sitot “spilvenu” vai nomierināties, sēžot pufā.

Savstarpējās mijiedarbības līmenis un katra izstrādātā vērtēšanas kritērija vidējais rādītājs pētāmajā grupā ir uzlabojies (sk. 12. un 13. attēlu). Var teikt, ka savstarpējā mijiedarbībā ir “auguši” tie bērni, kuri iepriekš varbūt netika īsti pieņemti vienaudžu vidū. Tā saucamie atstumtie bērni, kuriem raksturīga pārlieta kautrība vai agresija. Ir jūtama bērnu

pašpārliecinātība, drosmē, aizvien retāk dzird: “Es ar viņu negribu”. Īpaši gribas izcelt Roveni un Raienu. Ja Rovens ir zēns – protestētājs, kas protestē pilnīgi pret visu un vēl izrāda agresiju, tad Raiens ir zēns, kurš šo grupiņu apmeklē pirmo gadu un ir vienpatis pēc dabas, kurš labprātāk komunicē tikai ar grupiņā esošajiem pieaugušajiem. Iepazīstot tuvāk vienaudžus, izjutot drošību vidē, Raiens ir krietni uzlabojis sadarbības prasmes. Savukārt, Rovenam vidējais attīstības līmenis joprojām ir zems, tomēr jūtama izaugsme tādā ziņā, ka viņš nebaidās sniegt atbalstu, palīdzību otram situācijās, kurās pašam vēl nepieciešams atbalsts, nebaidās būt nesaprasts, drosmīgi pauž savu nostāju.

Autore uzskata, ka darbošanās nejausi izvēlētos pāros vai nelielās grupiņās mijiedarbības veicināšanā ir sevi attaisnojusi. Ja sākumā bērniem grūtības sagādāja vienošanās par pienākumiem, par procesu, materiāliem, tad beigās viņi jau saprata, cik labi ir radīt kaut ko kopā, pēc tam apskatīt, kā citiem ir veicies, arī salīdzināt un izvērtēt, ko paši būtu darījuši savādāk.

Kā izmainījās katra bērna savstarpējās mijiedarbības līmenis, var aplūkot 8. un 9. tabulā.

8. tabula. Bērnu mijiedarbības iemaņu novērtēšana pētījuma beigās

Bērnu vārdi	Atsauca uz piedāvājumu darboties	Savstarpējā sadarbībā prot vienoties par plāna izveidi	Savstarpējas palīdzības sniegšanas darbība	Atieksme pret partneri	Spēja pabeigt iesākto darbu	Radušos domstarpību risināšana	Prasme kopīgi darboties	Kopā/ vidējais
Rihards	3	2	2	3	3	2	3	18/ 2,5
Daniela	2	2	2	2	2	2	2	14/ 2
Augusts	3	3	3	3	2	3	3	20/ 2,8
Santa	3	3	3	3	3	3	2	20/ 2,8
Ralfs	2	2	2	3	2	2	1	15/ 2,1
Artūrs	3	3	2	3	2	2	2	17/ 2,4
Laima	2	3	3	3	3	3	2	19/ 2,7
Jēkabs	3	3	3	3	3	3	3	21/ 3
Hanna	3	2	3	3	2	2	1	16/

									2,3
Eva	3	3	3	3	3	3	3	3	21/ 3
Kristiana	3	3	2	3	3	2	3	3	19/ 2,7
Dārta	3	3	3	3	3	3	3	3	21/ 3
Rovens	2	2	2	2	2	1	1	1	12/ 1,7
Emīlija	3	3	3	3	3	3	3	3	21/ 3
Enrike	2	1	1	2	1	1	1	1	9/ 1,3
Katrīna	3	3	3	3	3	3	3	3	21/ 3
Renārs	2	3	3	3	2	2	3	3	18/ 2,5
Beāte	3	3	3	3	3	3	3	3	21/ 3
Miks	3	2	2	3	2	3	2	2	17/ 2,4
Karlīna	3	3	3	3	3	3	3	3	21/ 3
Markuss	2	3	2	3	2	2	3	3	17/ 2,4
Raiens	3	2	3	3	3	3	3	3	20/ 2,8
Kritērija vidējā balle	2,68	2,59	2,54	2,86	2,50	2,45	2,40		

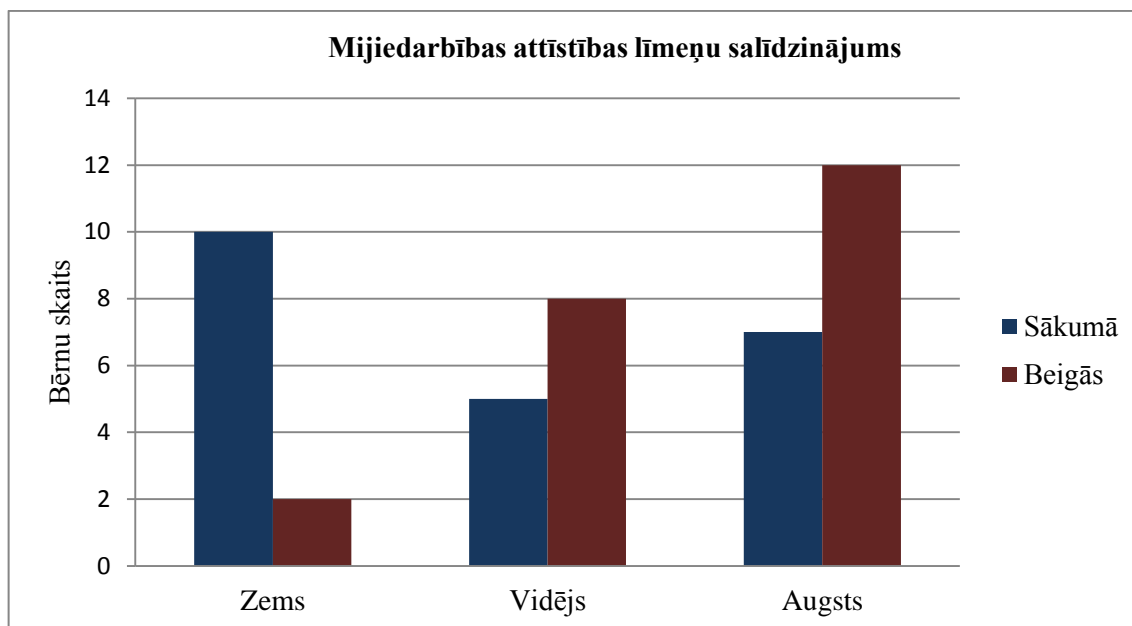
9. tabula. Mijiedarbības attīstības līmeņa rezultātu salīdzinājums pētījuma sākumā un beigās

Bērnu vārdi	Mijiedarbības līmeņa kritēriju rezultāti pētījuma sākumā un beigās														Sākumā	Beigās
	1.		2.		3.		4.		5.		6.		7.			
	S.	B.	S.	B.	S.	B.	S.	B.	S.	B.	S.	B.	S.	B.		
Rihards	2	3	1	2	1	2	1	3	2	3	2	2	1	3	1,4	2,5

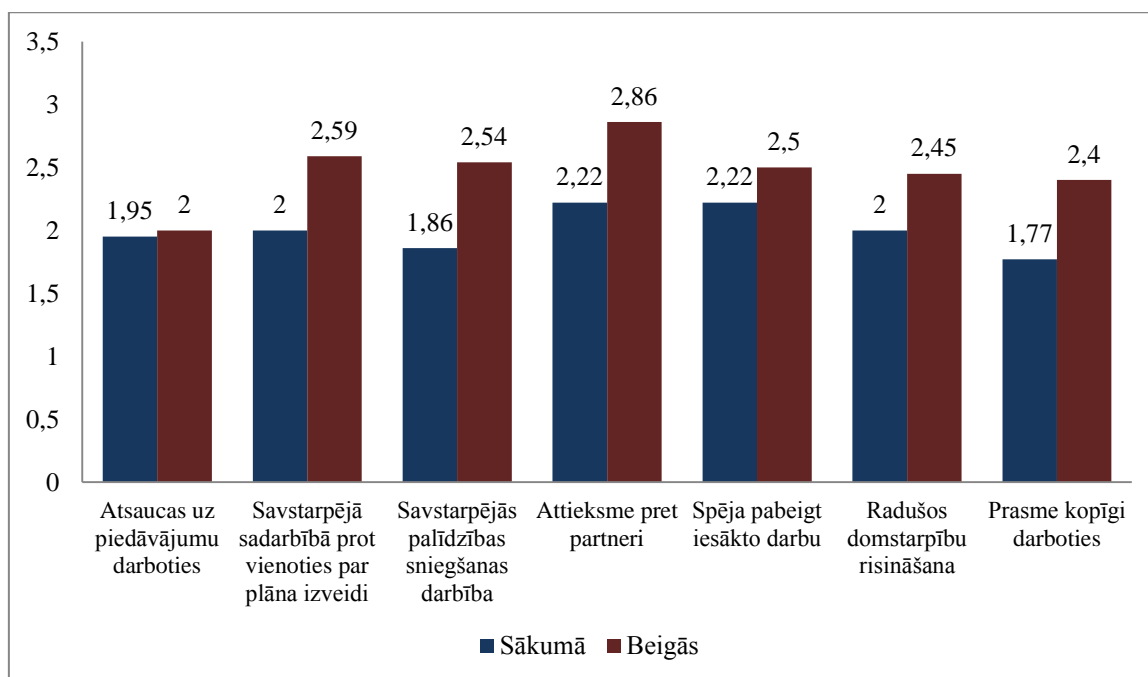
Daniela	1	2	1	2	1	2	2	2	2	2	2	2	1	2	1,4	2
Augusts	2	3	2	3	2	3	3	3	2	2	2	3	3	3	2,3	2,8
Santa	2	3	2	3	3	3	2	3	3	3	2	3	2	2	2,3	2,8
Ralfs	1	2	1	2	1	2	2	3	1	2	2	2	1	1	1,4	2,1
Artūrs	2	3	1	3	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2	1,8	2,4
Laima	2	2	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2,7	2,7
Jēkabs	3	3	3	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2,3	3
Hanna	1	3	1	2	1	3	1	3	2	2	2	2	1	1	1,3	2,3
Eva	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3	3	2,9	3
Kristiana	2	3	2	3	2	2	3	3	2	3	2	2	1	3	2	2,7
Dārta	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2,6	3
Rovens	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1,7
Emīlija	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	2	3	3	3	2,7	3
Enrike	1	2	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1,3
Katrīna	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Renārs	1	2	2	3	1	3	2	3	2	2	2	2	2	3	1,7	2,5
Beāte	3	3	3	3	3	3	2	3	3	3	2	3	2	3	2,6	3
Miks	2	3	2	2	2	2	3	3	2	2	2	3	1	2	2	2,4
Karlīna	3	3	3	3	3	3	2	3	3	3	2	3	3	3	2,7	3
Markuss	1	2	2	3	2	2	2	3	2	2	1	2	1	3	1,6	2,4
Raiens	2	3	1	2	1	3	3	3	2	3	2	3	1	3	1,7	2,8

Salīdzinot sākuma un beigu kritēriju vidējo vērtējumu, tiek secināts, ka visi kritēriju rādītāji ir uzlabojušies. Vislabāk ir veicies ar attieksmes maiņu pret partneri un prasmi vienoties kopīgajā darbībā. Visi izstrādātie kritēriji ir savstarpēji saistīti. Ja ir pozitīva attieksme pret partneri, tad arī labāk veicas kopīgajā darbībā – palīdzības sniegšanā, uzklaušīšanā, atbalstīšanā, spējā vienoties. Autore novēroja, ka labāki rezultāti ir tad, ja pārī

vai grupā darbojas bērni ar savstarpējām simpātijām, interesēm. Viņiem ir vieglāk vienoties, ātrāk spēj pabeigt savu darbu, respektīvi, savstarpējā mijiedarbība noris veiksmīgāk nekā gadījumos, ja pāri vai grupā ir bērni ar pretējām interesēm un simpātijām.

12.attēls. Mijiedarbības līmeņu salīdzinājums pētījuma sākumā un beigās

13. attēls Kritēriju vidējais vērtējums pētījuma sākumā un beigās

Saskaņā ar noslēguma pētījuma rezultātiem (sk. 9. tabulu un 12. attēlu), redzams, ka no 22 bērniem, kuri piedalījās pētījumā augsts mijiedarbības iemaņu līmenis ir 12 bērniem, vidējs – 8 bērniem un zems – 2 bērniem. Bērniem ar zemo mijiedarbības līmeni ir uzlabojušās

atsevišķas mijiedarbības prasmes, kas kopvērtējumā nedod līmeņa paaugstināšanos. 3 bērniem mijiedarbības līmenis ir paaugstinājies no vidējā uz augsto, bet vienam no zemā uz augsto mijiedarbības līmeni. 6 bērniem mijiedarbības līmenis ir paaugstinājies no zemā uz vidējo. Pētāmās grupas 9 bērniem līmenis nav izmainījies, bet ir uzlabojušās atsevišķas mijiedarbības prasmes.

Salīdzinot ar sākotnējiem datiem, rezultāti visiem bērniem ir uzlabojušies, mainījušies uz labo pusi, līdz ar to var secināt, ka darbošanās pāros vai nelielās grupās veicina bērnu savstarpējo mijiedarbību.

Analizējot apkopotos rezultātus, var secināt, ka mijiedarbības iemaņu attīstību iespējams veicināt, izmantojot pedagoģiskās darbības, kurās pielietoti radoši un sadarbību veicinoši uzdevumi un kā mācību metodes izmantots pāru vai mazo grupu darbs.

Apkopotie dati liecina, ka bērniem ir uzlabojušās savstarpējās mijiedarbības prasmes, neraugoties uz to, ka dažiem mijiedarbības attīstības līmenis nav izmainījies. Tas nozīmē, ka jāpilnveido tādas īpašības kā paškontrolē, pašregulācija, cieņpilna attieksme pret otru.

Rezultātā izvēlēto uzdevumu un metožu izmantošanas efektivitāte ir eksperimentāli apstiprināta: ir paaugstinājies mijiedarbības iemaņu līmenis.

Secinājumi

1. Lai veidotos pozitīvas, labvēlīgas savstarpējās mijiedarbības prasmes, to pirmās iemaņas bērns gūst ģimenē. Ja ģimenē bērns ir līdztiesīgs lēmumu pieņemšanā, konfliktsituācijas tiek risinātas diskusijas ceļā, tiek saskaņotas noteiktas darbības, respektīvi, ja ģimenē valda demokrātiskais attiecību stils, tad savstarpējā sadarbība ar vienaudžiem bērnam veidojas viegli.
2. Pedagoģs ir tas, kurš profesionāli attīsta un pilnveido bērnu mijiedarbības prasmes. Vecākajā pirmsskolas posmā visbiežāk tās tiek organizētas caur rotaļspēlēm – rotaļas ar radošu un didaktisku mijiedarbību. Veicinot savstarpējās sadarbības prasmes, sākuma posmā svarīgi izslēgt sacensību starp vienaudžiem, lai nesekmētu zema pašvērtējuma attīstību, neiecietību pret otru.
3. Savstarpējās mijiedarbības prasmes vieglāk veidojas, ja darbs noris nelielās grupās, apakšgrupās vai pāros. Svarīgas ir arī savstarpējās simpātijas starp grupas dalībniekiem, jo tad ir lielāka uzticēšanās un mazinās kautrīgums. Taču ne vienmēr ir iespējams un arī vajadzīgs veidot tikai tādas grupas un pārus, kurās visi dalībnieki ir savstarpēji apmierināti. Mūsdienās mācību process tiek balstīts uz pieredzi caur darbošanos. Lai veidotos tādas īpašības kā tolerance, iekļūstība, sapratne, pozitīva un veiksmīga komunikācija, cieņa, spēja uzklaut, pieņemt otra viedokli ir jāmācās sadarboties arī ar tiem grupas dalībniekiem, kuri nesimpatizē.
4. Lai varētu sadarboties, ir nepieciešams komunicēt, uzklaut citus, būt godīgam, runāt par savām vajadzībām. Vecākajā pirmsskolas vecumā bērns arvien vairāk izjūt godīgumu, ar to saprotot vienādu izturēšanos pret visiem. Bērni šajā vecumā vislabāk sadarbojas, ja ir zināmi noteikumi, kuru izstrādē ir piedalījušies viņi paši.
5. Lai bērnu mijiedarbība noritētu pozitīvi, svarīgi dažādot vidi un nodarbībās izmantot uzdevumus, ieviest spēles un rotaļas, kurās nav zaudētāju. Rotaļām, spēlēm, uzdevumiem darbā ar pirmsskolas vecuma bērnu ir jābūt tādiem, kas palīdz bērnam apzināties sevi, savu varēšanu, sniedz priekšstatus par pasauli, par attiecībām un attieksmēm starp cilvēkiem, cilvēkiem un dabu, cilvēkiem un sabiedrību, kā arī jāveicina bērnu aktīva darbība.
6. Ja bērns jūtas novērtēts, viņš novērtē arī citus. Ja bērns jūtas pieņemts, viņš pieņem arī citus.

Literatūras un avotu saraksts

1. Ādlers, A. (1992). *Psiholoģija un dzīve*. Rīga: IdeA
2. Ādlers, A. (2001). *Individuālpsholoģija skolā*. Rīga: Zvaigzne ABC
3. Baldiņš, A., Raževa, A. (2001). *Skolas un ģimenes sadarbība*. Rīga: Pētergailis
4. Balsons, M. (1992). *Kā izprast klases uzvedību*. Apgāds: Lielvārds
5. Birziņa, R. (2006). *Interaktīvās mācību metodes*. Pieejams:
http://skolai.daba.lv/proj_materiali/macibu_materiali/b/Interaktivas_metodes_prezent_rb_b.pdf
6. Booth Curch, E. (2019). *5 to 6 It Takes Cooperation!* Retrieved from:
<https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/ages-stages-learning-cooperate/>
7. Braše, L. (2010). *Ģimenes loma skolēnu socializācijā*. Rīga: Raka
8. Brice, B. (2013). *Viss sākas ar rotaļu*. Rīga: RaKa
9. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press
10. Buboviča, J. (24.05.2014.). *Didaktiskā spēle 5 – 6 gadus vecu bērnu kognitīvajā attīstībā*. Pieejams: journals.ru.lv/index.php/SIE/article/download/784/898
11. *Ceļvedis starpkultūru izglītībā*. (2004). Rīga
12. Coelho, L., Torres, N., Fernandes, C., Santos, J.A. (29.09.2017). *Quality of play, social acceptance and reciprocal friendship in preschool children*. Retrieved from:
https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1350293X.2017.1380879?casa_token=1tpHTPghpNcAAAAA%3AadqLyXnyID--tojq6G_gWH6KLnVtwl_ksJ4GIGFXIwuCUUygCeVeTtNhEyPwYaVS3t90JYivO0
13. Dubkēvičs, L. (2006). *Saskarsme audzēkņiem*. Rīga: Jumava
14. Dzintere, D. (2002). *Bērns kā individualitāte pirmsskolas izglītības iestādē*. Rīga: Izglītības soli
15. Dzintere, D., Stangaine I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: RaKa
16. Einsvorta, L., Baretā, S., Keja, M., Kītings, Dž., Noāka, S., Prata, L. ... Vitens, M. (2003). *Kā izaudzināt brīnišķīgus bērnus*. Apgāds: Valters un Rapa
17. Fadels, Č., Bialika, M., Trilings, B. (2017). *Četrus dimensiju izglītība*. Rīga: Lielvārds
18. Garleja, R. (2006). *Cilvēkpotenciāls sociālā vidē*. Rīga: RaKa
19. Geka, S. (2013). *Sociālās spēles*. Rīga: RaKa

20. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: SIA Izglītības soļi
21. Goulmens, D. (2001). *Tava emocionālā intelīgenca*. Rīga: Jumava
22. Gudjons, H. (1998). *Pedagoģijas pamatatziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC
23. Hansena, K.A., Kaufmane, R.K., Saifers, S. (1998). *Izglītība un demokrātijas kultūra: bērniņas pieredze*. Rīga: Sorosa fonds
24. Helds, J. (2004). Kooperatīvā mācīšanās un skolēns kā subjekts. *Kooperatīvā mācīšanās. Rakstu krājums*. Rīga: RaKa, 46. – 53. lpp.
25. Helminga, H. (2006). *Montesori pedagoģija*. Rīga: Jumava
26. Irbe, A., Linderberga, S. (2014). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: RaKa
27. Jay, R. (2012). *The 10 most important things you can do for your children*. Pearson UK
28. Jurgena, I. (2002). *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: SIA Izglītības soļi
29. Kalniņš, G. (2011). *Klase ir komanda*. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/draudziga_skola/aktualitates/?doc=2331
30. Kaņepēja, R., Lieģeniece, D., Černova, E., Dzintere, D., Pučure, I., Ukstiņa, R. ... Giluča, V. (2003). *Es gribu iet skolā*. Rīga: SIA Puse Plus
31. Krastiņa, E., Draviņa, D. (2010). *Matemātika spēlēs un rotaļās*. Rīga: Zvaigzne ABC
32. *Kvalitatīva pedagoģija: zināšanas praksē*. (2016). Pieejams: http://iic.lv/wp-content/uploads/2018/07/Kvalitativa_pedagogija_zinasanas_prakse_IESKATS.pdf
33. Lapiņa, L., Ļubkina, V. (2008). *Pašapziņas attīstīšana pirmsskolas iestādes bērna un skolotāja saskarsmes procesā*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskolas izdevniecība
34. Lazdiņa, S. (2019). *Ikviens cilvēks rīcība skolā pauž vērtības*. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/lv/jaunumi/blogs/ikviens-cilveka-riciba-skola-pauz-vertibas>
35. Leimane, D. (1998). *Pirmsskolas vecuma bērna pašvērtējuma atkarība no mātes pašvērtējuma un psiholoģiskā klimata ģimenē. Pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanas un personības veidošanās problēmas*. Rīga: Mācību apgāds NT
36. Lieģeniece, D. (1998). *Mijiedarbība. Mācīsimies sadarbojoties*. Rīga: apgāds Mācību grāmata, 9. – 12. lpp.
37. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa
38. Likona, T. (2000). *Bērna audzināšana*. Izdevniecība: Avots
39. Līduma, A. (2015). Bērns mūzikas skaņu pasaulē. *Bērnu sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa, 131. – 150. lpp.
40. Līduma, A. *Pedagoģa sadarbība ar bērnu pirmsskolas pedagoģiskajā procesā*. Studiju materiāli.
41. Ļešņičija, R. (2011). *Mana grāmatiņa. Sports*. Rīga: RaKa

61. Šķirkļa “mijiedarbība, skaidrojums. Pieejams:
<https://tezaurs.lv/mijiedarb%C4%ABba>
62. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. (2007). *Bērnu, jauniešu, vecāku un pedagogu tiesības un pienākumi*. Pieejams:
http://www.bti.gov.lv/lat/informativie_materiali/bukleti/?doc=474&page=1
63. Valsts izglītības satura centrs. (2016). *Metodiskie ieteikumi pirmsskolas mācību programmu īstenošanai*. Rīga: VISC. Pieejams:
https://registri.visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/met_iet_pirmsk_prog_ist.pdf
64. Valsts izglītības satura centrs. (2016). *Projekts “Kompetenču pieeja mācību saturā” (Skola2030)*. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/lv/skolotajiem/izglitibas-pakapes/pirmsskola>
65. Vecgrāve, A. (1996). *Kā man saprast savu bērnu*. Rīga: Zvaigzne ABC
66. Vorobjovs, A. (1996). *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Mācību apgāds
67. Vorobjovs, A. (2002). *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Izglītības soli
68. Андреева, Г. М. (2000). *Общение как взаимодействие (Интерактивная сторона общения). Психология влияния*. Санкт – Петербург: Питер, 99 – 135 стр.
69. Выготский, Л. С. (2019). *Синтез психологий и педагогики – прорыв в образований*. Москва: Амрита
70. Добрович, Д. (2000). *Систематика общения. Психология влияния*. Санкт – Петербург: Питер, 67 – 83 стр.
71. Урунтаева, Г. А., Афонькина Ю. А. (1995). *Практикум по детской психологии*. Москва: Просвещение. Владос
72. Фролов, С. С. (2010). *Социология. Издание 3-е, дополненное. E - book*:
<http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook743/01/part-008.htm>
73. Щепаньский, Я. (1969). *Элементарные понятия социологий*. Москва: Прогресс

Pielikumi

1. pielikums. "Nepaklausīgie dzīvnieki". Darbs grupās

Pirmais bērnudārzā ierodas *Nepaklausības dinosaurs*, kas mudina bērnus slēpties krūmos, kad jānāk iekšā, mest pa gaisu kurpes, skriet pa grupu, kad audzinātāja lūdz to nedarīt, skaļi dziedāt pusdienlaikā, kad citi grib klusumu. Vienvārdsakot, šis dinosaurs rosina uz kārtīgu nepaklausību. Tādēļ ar viņu ir jācīnās. Kurš savu nepaklausības dinosauru pievārē, tas ir īsts varonis. Tādēļ mums ir (kāds likums vai noteikums varētu būt?) – *klausīšanas likums*.

Otrā atnāk *Kašķu žurka*, kas liek otram iekost vai iebakstīt, atņemt mantu, teikt: "Tu nedrīksti te nākt, es ar tevi nespēlēšos" un arī citu ko. Kašķu žurka atnāk Miega peles vietā un apber bērnus ar kašķiem. Tādēļ žurka jādzen prom, jo "Pūces skolā" visi ar visiem draudzējas un mums ir (kāds noteikums tas varētu būt?) – *draudzības likums*.

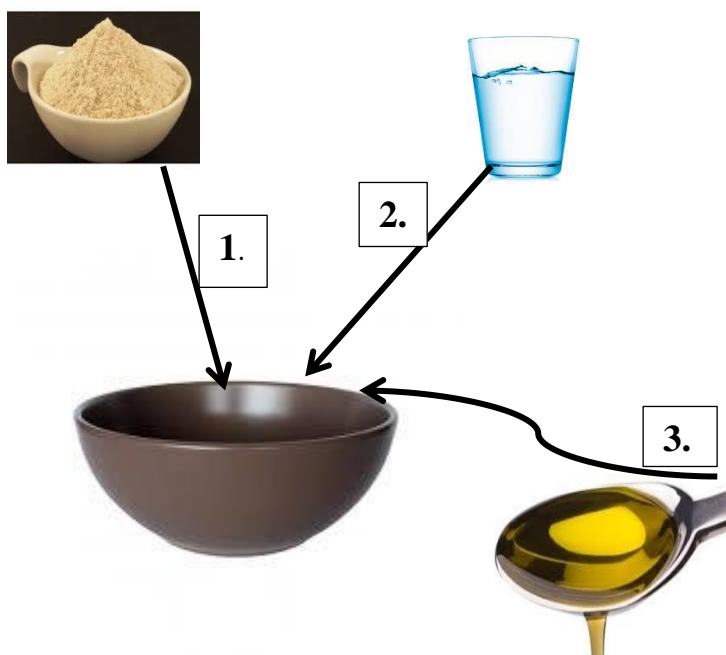
Trešais ir *Zilonis – Taurētājs*, kurš sacel grupā milzu troksni: auro, kliedz, rēc un nav iemācījies runāt klusāk. Zilonis Taurētājs nav ļauns, viņš vienkārši ir skaļš, un mēs kopā ar viņu mācāmies runāt klusāk, tā, lai ausis nepieķūst. Tāpēc mums ir (kāds varētu būt likums?) – *klusās balsis likums*.

Un ceturtais ir visoem pazīstamais *Nekārtības rūķītis* ar saviem draugiem nekārtības mošķiem, kas izmētā un pazaudē mantas, zeķes, grāmatas, zīmuļus u.c. Lai neļautu nekārtības rūķim saimniekot grupā, pēc spēlēšanās mantas ir jāatliek vietā, drēbes skapī jāsaliek glīti uz pakaramā, flomasteriem jāiemācās uzlikt vāciņu u.c. Lai Nekārtības rūķis pie mums nenāktu, mums ir (kāds likums varētu būt?) – *kārtības likums*.

Bet piektais ir bieži sastopamais *bruņurupucis Slinkums*, kurš ir tik slinks, ka neko negrib darīt, tikai žāvājas un skatās apkārt. Bet mums ir čakli un rūpīgi jādara darbiņi, lai ir laiks spēlēm un rotaļām, tāpēc mums ir (kāds varētu būt likums?) – *čakluma likums*.

Mīklas pagatavošana.

1. Ieber bļodā sagatavotos miltus.
2. Pielej klāt mētrauciņu ar ūdeni.
3. Pieliec klāt 1 ēdamkaroti augu eļļas.
4. Samaisi visu.
5. Silikona pannu nedaudz iesmērē ar eļļu.
6. Mīklas gatavo masu liec panniņā.
7. Virsū liec sagrieztos vai sarīvētos ābolus un ogas.
8. Lūdz skolotājas palīdzību.

3. pielikums. Grupu iestudējums "Putras taisītāji"

Teicējs: Reiz dzīvoja vīriņš, abru taisītājs. Viņš uztaisīja prāvu, prāvu abru un nesa uz kaimiņiem pārdot. Bet tai dienā bija briesmīgi karsts laiks un nesamais smags, spēka maz...

Nāk abru taisītājs ar abru uz muguras.

Par laimi gadījās bērzu birzs, kur dzestrā ēnā varēja atpūsties.

Abru taisītājs apsēžas, nosaluka sviedrus un iesāk domāt:

Abru taisītājs: Vai nebūtu gudrāk brītiņu tepat pagulēt? (*apguļas zem abras*)

Skrien ezis ar rīsu putras paciņu rokās un apsēžas pie abras.

Ezis: Tavu jauku galdiņu, bet nekā nav virsū! Labi, ka man līdzī ir rīsu putra, varēšu to pagatavot un ēst gardu muti.

Skrien pele ar auzu pārslu paciņu.

Pele: Sveicināts, ezi! Kāds tev jauks galdiņš! Ko uz tā liksi?

Ezis: Domāju vārīt rīsu putru!

Pele: Es tevi varētu pacienāt ar auzu pārslu biežputru, jo tā ir ļoti barojoša un veselīga! Mums taču jābūt veseliem un stipriem!

Ezis: Tev, pelīt, taisnība. Nāc, piebiedrojies man!

Nāk vilks ar griķu putras paciņu.

Vilks: Sveiki, draugi! Skatos, esat sagatavojušies putru vārīt.

Pele: Jā, vārīsim gan!

Vilks: Redz, es katru dienu ēdu griķu putru, jo tie dod tādu pašu spēku un veiktību kā gaļa.

Ezis: O, mēs labprāt nogaršotu griķu putru.

Skrien zaķis ar miežu putru, kuru paslēpj aiz muguras.

Zaķis: Laba diena visapkārt! Cik jums daudz un dažādu putru! Tomēr nav tādas kā man!

Vilks: Ko nu lielies! Kas gan tā par putru, kuras šeit nav!

Zaķis: Tā ir miežu putra! Ja ēdīsiet manu putru, tad būsiet veseli un ātri!

Nāk kaķis ar 5 graudu putru.

Kaķis: Ņau! Kas tad šeit par pulcēšanos!

Ezis: Redz, mēs šeit gatavojamies nogaršot putras. Vai tev arī ir kāda padomā?

Kaķis: Man ir 5 graudu pārslu putra. Esmu slinks pēc dabas, tāpēc visu vērtīgo salieku vienā putrā.

Pele: Nu gan mums bagāts galds!

Abru taisītājs sakustās, zvēri aizmūk.

Abru taisītājs: Draugi, es visu dzirdēju un esmu priecīgs par to, ka uzzināju, cik vērtīgas ir putras! Gan tava rīsu putra, ezīt (*ezis atnāk pie abras*), gan tava auzu pārslu putra, pelīt, (*atnāk pele*), gan tava griķu putra, vilciņ, (*atnāk vilks*), gan tava miežu putra, zaķīt, (*atnāk zaķis*) un tava 5 graudu putra, kaķēn! (*atnāk kaķis*).

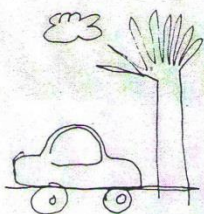
Visi: Ēdīsim putras un visi kļūsim stipri un drosmīgi!

Labā un slikta rīcība

DRAUDZĪGS	IZPALĪDZĪGS
RUPJŠ	ĻAUNS
MĪĻŠ	VILTĪGS
SLINKS	STRĀDĪGS
GĀDĪGS	GODĪGS
VIENALDZĪGS	LAIPNS
DĀSNS	SKOPS
DUSMĪGS	LABSIRDĪGS

Zīmēšana ar acīm ciet

Dalībnieku skaits: 2

Nepieciešams:

- ⊗ A4 vai A3 formāta papīra lapa,
- ⊗ flomāsteri vai dažādu krāsu pildspalvas

Viens no spēles dalībniekiem, ar acīm vaļā sapņojot, lēnām un aprakstoši stāsta par viņa iedomātā objekta vai priekšmeta īpašībām, izskatu un atrašanās vietu, bet otrs ar acīm ciet mēģina uzzīmēt dzirdēto.

Zīmējot svarīgi sajust attēla proporcijas un papīra lapas malas, lai netiktu pārzīmēts tām pāri.

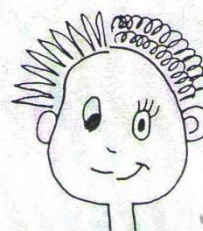
Kas es esmu, kāds es esmu?

Dalībnieku skaits: 2

Nepieciešams:

- ⊗ A4 formāta papīra lapa
- ⊗ flomāsteri

Papīra lapu saloka uz pusēm. Uz šīs lapas pirmais spēles dalībnieks uzzīmē cilvēka sejas vienu pusi (otrs tikmēr pagriež galvu, aizver acis vai zīmē otru tādu pašu zīmējumu). Kad puse zīmējuma uzzīmēta, to iedod otram spēles dalībnie-

kam pabeigt. Kad arī otra zīmējuma daļa ir uzzīmēta, spēlētāji kopīgi attēlu atver vaļā, ja nepieciešams, precizē zīmējuma līnijas un pārrunā, kam šis cilvēks ir līdzīgs, kas ar viņu notiek, varbūt kaut kas nozīmīgs ir noticis pagātnē vai notiks nākotnē. Šādā veidā zīmēt var cilvēka seju, cilvēku visā augumā, koku, māju, taureni u. c.

Zīmējot ir svarīgi tukšajā lapas daļā atstāt līniju "astītes", lai otram spēles dalībniekam būtu vieglāk turpināt zīmējumu. Tomēr, ja ir vēlēšanās uzdevumu padarīt sarežģītāku ar negaidītiem amizantiem risinājumiem, šīs "līniju astītes" neatstāj.

Uzmini, ko tu zīmē!

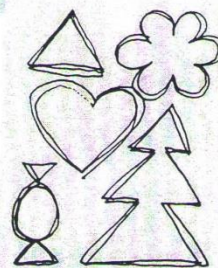
Dalībnieku skaits: 2

Nepieciešams:

- ⊗ A5 formāta papīra lapa
- ⊗ flomāsteri

Viens no spēles dalībniekiem izvēlas flomāsteru, paņem to labajā rokā un aizver acis (spēles dalībniekus var rosināt izmantot arī kreiso roku). Otrs spēles dalībnieks saudzīgi saņem pirmā spēlētāja roku un vada to, uz papīra zīmējot vienkāršas ģeometriskas figūras (apli, kvadrātu, rombu u. c.) vai simboliskus zīmējumus (sauli, sirsniņu, mākonī, egli, smaidošu seju u. c.). Kad zīmējums ir uzzīmēts, tam dalībniekam, kurš bija aizvēris acis, ir jāuzmin, ko viņš tikko uzzīmēja. Ja uzreiz nevar uzminēt, tad zīmēšanu turpina pa tām pašām zīmējuma līnijām, līdz mīkla tiek atminēta. Pēc tam spēlētāji mainās lomām.

Dažādo zīmējumu līnijas uz papīra lapas var pārklāties.

6. pielikums. Telpas dekorāciju izgatavošana pāros

GALVOJUMS

Es, Inese Radvilaviča,

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā. Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors Inese Radvilaviča

(vārds, uzvārds) (paraksts)

Datums: 23.11 2020.

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Bakalaura darbs izstrādāts

LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors Inese Radvilaviča

(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Bakalaura darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 20____.gada _____ sēdē,

protokola Nr. _____

vērtējums _____

(vērtējums) (vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma komisijas priekšsēdētājs

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)